

T.C

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

TEZHİP PROGRAMI

TÜRK TEZHİP SANATI'NDA
HİLYE TASARIMINDA FARKLI YORUMLAR
(Yüksek Lisans Eser Metni)

HAZIRLAYAN

Aysun MERT
20086019

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Turgay KORUN

İSTANBUL 2012

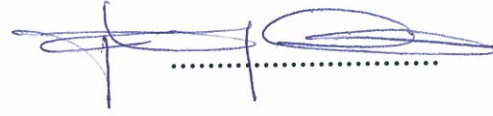
Aysun MERT tarafından hazırlanan **Türk Tezhip Sanatı'nda Hilve Tasarımında Farklı Yorumlar** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Yüksek Lisans Eser Metni olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 18 / 01 / 2012

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Faruk TAŞKALE

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Turgay KORUN (Danışman)

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Fulya ERUZ (İ.Ü.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
1.GİRİŞ	1
1.1. Tarihçesi	5
1.2. Terminoloji	8
1.2.1. Baş makam	8
1.2.2. Göbek	8
1.2.3. Hilal	9
1.2.4. Halifelerin İsimleri	10
1.2.5. Ayet	10
1.2.6. Etek	10
1.2.7. Koltuklar	11
1.2.8. Pervaz.....	11
2. HİLYE METİNLERİ	12
2.1. Halifelerin Hilyeleri	20
2.1.1. Hz. Ebû Bekir	20
2.1.2. Hz. Ömer	20

2.1.3. Hz. Osman	21
2.1.4. Hz. Ali	21
3. HİLYE FORMLARI	21
3.1. Göbek Formuna Göre Hilyeler	22
3.1.1. Göbeği Daire Formunda olan Hilyeler ...	22
3.1.2. Göbeği Oval Formunda olan Hilyeler....	22
3.1.3. Göbeği köşegen Formlu Hilyeler	23
3.3. 4 Kütahya Hilyeleri	24
4. HİLYE LEVHALARINDA KULLANILAN YAZI ÇEŞİTLERİ..	25
4.1. Sülüs	25
4.2. Nesih	26
4.3. Muhakkak	26
4.4. Nesta'lîk	27
4.5. Gubâri	27
4.6 Kûfî	28
4.7. Rıka'	28
5. HİLYE TEZHİPLERİ	28
6. MALZEME VE TEKNİKLERİ	31
SONUÇ	33
RESİMLER	35
KAYNAKLAR	76
ÖZGEÇMİŞ	78

ÖNSÖZ

Hat ve Tezhip sanatının en bereketli ve keyifli sahası hilye-i şerif levhalarıdır.

Hilyeler, Hz. Muhammed'in (S. A. V.) fiziksel özellikleri, karakteri, davranışları, insani ve ahlaki nitelikleri hakkında bilgi veren yazılardır.

Hz. Peygamberle görüşme fırsatı bulamamış olan kimseler, Hz. Muhammed'e duydukları özlem ve muhabbetlerini onu görenlerin, resim gibi göz önüne gelecek şekilde anlatımlarını dinleyerek gidermişlerdir.

Bunun içindir ki, Hz. Muhammed (S. A. V.) efendimiz biz müslümanlar için ne kadar önemli ise, onun birer sureti olan bu yazılarda o kadar önemlidir.

Hilyeler sanat dünyasında' da önemli bir yer teşkil eder. Onun için hattatlar ve müzehhipler hilye levhası hazırlarken, bütün hünerlerini ve yeteneklerini sergilemeye çalışırlar. 17. yy. ortalarında başlayıp günümüze değin çok değişik formda hilyeler yazılmıştır. Hilyeye klasik formunu veren ilk hattat Hafız Osman'dan beri, hattatlar arasında hüsn-i hatla hilye yazmak bir gelenek halinde devam etmektedir. Büyük hat üstatları sanattaki güç ve hünerlerini, dini heyecanlarını hilye yazmakta göstermişler, birbirinden güzel çeşitli hat üsluplarıyla biçimlendirdikleri kompozisyonlarını tezhip sanatının da iştirakiyle hat sanatının şaheserlerini oluşturmuşlardır.

Hız. Muhammed'e duyulan sevgi, saygı ve iman sonucunda şekillenen hilye levhaları müslümanlar arasında büyük bir önem kazanmış ilgi görmüştür. Bu araştırmada ilk yıllardan, günümüze değin usta hattatların yazmış olduğu ve usta müzehhipler tarafından süslenen renkli hilye örnekleri mevcuttur. Bunların bir çoğu müze ve özel koleksiyonlardadır.

Ben, yüksek lisans tezimi hazırlarken amaç olarak, uygulamada farklı bu güne kadar yapılmışın dışında bir formda desen oluşturma bilmeyi hedefledim. Bu amaçla ulaşabildiğim bana fikir verebilecek örnekleri inceledim, o eserlerden feyz aldım. Günümüzde müzehhipler tarafından yapılan süslemeler arasında, klasiğin yanı sıra serbest formda modern olarak tasarlanmış çok güzel desenlerde mevcut. Tasarım anlamında tezhip sanatının verimli bir süreç yaşadığının düşünüyorum, sanatçılar arasında değişik fikirler üretebilme ve uygulayabilme adına çok hoş bir rekabet var, bana göre bu oluşum tezhip sanatının daha da ilerlemesini, tanınmasını ve sevilmesini sağlayacaktır.

Hilyeler konusunu, uygulamada ve araştırmada hazırlıyor olmak bana büyük bir keyif verdi . Ulaşa bildiğim örnekleri incelemek ve arşivleyebilmek benim için bir fırsat ve mutluluk kaynağı oldu.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca vermiş oldukları eşsiz bilgi ve destekten dolayı Tezhib anasanat dalı hocalarım Sayın Prof. Faruk Taşkale ve Sayın Yrd. Doç Turgay Korun ve tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

AYSUN MERT

İSTANBUL

ÖZET

Süs, ziynet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz, anlamına gelen " hilye " kelimesi, daha çok Hz. Muhammed'in Kutsal vasıflarını, gözünün ve saçının rengini, vücudunun biçimini, boyunu, tavır ve hareketlerini özellikleriyle anlatmak için kullanılır. Hilye-i Nebevî şeklinde de kullanılır.

Hilyeler, Geleneksel sanatlarımızdan olan hat sanatı ile, tezhip sanatının birlikte olduğu levhalardır.

Hilyeler taşıdığı manevi değerlerin yanı sıra tasarım olarak da çok farklı fikirler üretebileceğiniz bir kalıba sahiptir. O yüzden ki ister hat ister tezhip sanatçıları için bir hilyeyi süslemek ya da yazıyla oluşturmak her zaman keyif ve mutluluk kaynağı olmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER : Hz. Muhammed, Hilye, Hat, Tezhip, Tasarım

ABSTRACT

Ornament, jewels, mineral, nice adjectives, beautiful face, which means "word" hilye, more Hz. Muhammad's Holy skills, eye and hair color, body style, size, attitude and actions are used to describe features. Hilia-i is also used as a Mosque. Hilye, with the traditional arts of calligraphy, the art of illumination in the sheets. Hilye carries, as well as spiritual values as the design has a pattern you can produce very different ideas. He wants the line of illumination for which artists like to dress up or writing to create a hilyeyi always been a source of joy and happiness.

KEY WORDS: Hz. Muhammad, Hilia, Calligraphy, Illumination, Design

1. GİRİŞ

Süs, ziynet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz, anlamına gelen " hilye " kelimesi, daha çok Hz. Muhammed'in Kutsal vasıflarını, gözünün ve saçının rengini, vücudunun biçimini, boyunu, tavır ve hareketlerini özellikleriyle anlatmak için kullanılır. Hilye-i Nebevî şeklinde de kullanılır.

Hilyeler, Geleneksel sanatlarımızdan olan hat sanatı ile, tezhib sanatının birlikte olduğu levhalardır.

İslamiyet ile birlikte islam sanatkârları resme ve heykele karşı kayıtsız kalmışlardır. Buna karşılık yazıyı stilize ederek, tabiatı yorumlayarak meydana getirdikleri tezyini sanatlarda inanılmaz derecede güzel eserler vücuda getirmişlerdir. Bunların örneklerine tarih içinde değişik tarz ve formda bolca rastlamaktayız.

Hilyeler, muhtevanın değişmeden formların ne kadar değişebildiğinin müşahhas örnekleridir. Türk sanatkârları bu değişimi aramışlar, bu değişimin her türlüünü tatbik etmişlerdir.

Öz değişmezken formların değişmesi... Değişende değişmeyi aramak. Öz'ün değişmediğini bile bile aramak aşk-ı ilahiyi arama,ona ulaşma sevdasıdır.

Hilyelerin bu kadar çok yazılmasının sebepleri ise şunlar olabilir:

1. Hz. Peygamberin özelliklerini anlatıyor olmaları.

2. Bulundukları yerleri tabii afetlerden koruyacaklarına ve bulundukları yere huzur, bereket getireceklerine dair bir inancın var olması.

3. Hafız Osman tarafından geliştirilmiş güzel bir tasarıma sahip olmaları.

4. Hem hat sanatının hem de tezhib sanatının bir arada bulunduğu, tek başına bir bütünü teşkil eden levha özelliğine sahip olmaları.

Türklerin islamiyeti kabulüyle islam sanatlarına yeni bir canlılık gelmiş, yeni elemanlar katılmış ve bu sanatlarına yeni boyutlar eklenmiştir. Hele hele yazı sanatı Türklerin elinde bambaşka bir güzelliğe ulaşmış, görenlere "Kur'an İstanbul'da yazıldı" dedirtecek kadar ileri gitmiştir. Türk topraklarında büyük hattatlar yetişmiştir. Yetişen bu hattatlar hat sanatına yepyeni bir mecra çizmişlerdir. Bu büyük hattatlardan bir tanesi de Hafız Osman' dır. Konumuz olan "Hilyeler" ilk defa onun elinde bugünkü şeklini almıştır. Aradan geçen zaman içerisinde hilye formu pek fazla bir değişiklik göstermez. Hilyeler muhtelif boylarda yazılmışlardır. Çok küçük ceplerde taşınabilecek kadar küçük yazılmış olanları olduğu gibi, iki metrenin üzerinde yazılmış hilyelere de rastlamak mümkündür.

Hilyelere manevi bir destek, yardımcı bir kuvvet olarak bakılmış ve buna inanılmıştır. Bulundukları yerleri tabii afetlerden koruyacaklarına ve bulundukları yere huzur, bereket getireceklerine dair bir inanç vardır. Bu inanç, hilyelerin varlığını sürdürmesinin ve yaygınlığının da sebebidir.

Hilyeler, hem hat sanatının hem de tezhib sanatının bir arada bulunduğu levhalardır. Yani tek başına bir bütünü teşkil ederler. Daha çok evlerde, ticarethanelerde asılı olarak bulundukları için bunlara bulundukları yerin incisi olarak bakılabilir. Çünkü bu levhalar madde ile manayı bir araya getiren nadide eserlerdendir.

Seven gönüller, sevdiklerinin hatıralarını daima canlı tutmak ve her halükarda onu hatırdan çıkarmamak isterler. bu yüzden olmalıdır ki, bir çoklarımızın cüzdanlarında, çalışma masalarında, bürolarında ve evlerinin duvarlarında, unutmayı istemediği ve her zaman bereber olmayı arzuladığı kimselerin fotoğrafları vardır.

Biz müslümanların ise, cömertçe sevip, sevgisinde fani olabileceği yegane yaratılmış varlık, sevgililerin de sevgilisi "Fahr-i Kainat (s.a) Efendimiz" dir. Bir müslümanın dindarlık derecesi - bir bakıma - Resulullah Efendimiz'le olan gönül bağlarının hassasiyeti ve kuvveti ile ölçülür.

"Peygarber Sevgisi" nin ayrı bir adı, bambaşka bir çeşnisi vardır. Allah sevgisine açılan büyük kapıdır. Peygamberle ünsiyet kurmadan Allah'ı tanımak, Peygamber'i sevmeden Allah sevgisinden söz etmek, hayali bir kuruntudan öteye geçmez.

İşte, Peygamber efendimizin mübarek vücut yapılarının sözlü tasvirleri olan Hilye-i Saadetler de, "O'nun fotoğrafı"nın yerini tutmaktadır.

Henüz "duvar levhacılığının akıl edilmediği çok eski devirlerde Hilye-i Saadetler, kağıtlara yazılarak ceplerde taşınmış, ve böylece, her an Peygamber'le beraber olabilme ihtiyacı giderilmeye çalışılmış. Her şeyin en güzelini yapmak için tarih sahnesine gönderilmiş olan Osmanlı Türkleri ise, duvar levhacılığını icad ederek, bu sanatı, adeta Hilye-i Saadet'ler yolunu seferber etmişlerdir.

Kompozisyonları sayılamayacak kadar çok olan Hilye-i Şerif levhaları, hattatlarımızın kaleminden birer san'at şaheseri olarak çıkarken, tezhipçilerimiz de göz nurları ile bezercesine, onları, Peygamber Efendimiz'in şanına yakışır şekilde süslemişlerdir.

Maddenin mahkumu değil de dünyanın hakimi olduğumuz çok yakın tarihlere kadar Hilye-i Saadet'in şereflendirmediği ev yok gibi idi. En mühim tarafı da bunların müzelik "süs eşyası" olarak değil, bilerek, duyarak, bir ihtiyaç olduğunu idrak ederek "şeref misafiri" kabul edilmesi idi. Bu gözden ırak kalanın, gönülden de ırak olabileceği ihtimaline karşı alınmış bir tedbirdi. Evinde, dükkanında, bürosunda konağında sarayında veya mütevazi kulübesinde "Peygamberin Hilyesi" ni karşısında gören mümin, On'dan güç almakta O'na layık olmaya çalışmakta ve daima O'nunla birlikte olmanın manevi hazzını tatmakta idi.

Tezhip sanatı, en çok kur'anlarda, el yazması eserlerde, murakkalarda ve levhalarda kenar süslemesi olarak karşımıza çıkar. tezhib sanatımızın tarihi seyrine bakarsak, Osmanlı imparatorluğu ile aralarında bir paralellik kurabiliriz. imparatorluğun zirvede olduğu asırlarda tezhib sanatımız da zirveye ulaşmış, imparatorluğun zayıflaması ile birlikte tezhib sanatı buna paralel olarak eski gücünü yitirmiştir. Fakat son dönemde ve zamanımızda tezhib sanatımızın eski klasik üslubu yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu sahada çok güzel tezyin edilmiş örnekler vardır.

Bununla birlikte tezhibin duraklayıp, gerileme döneminde meydana çıkan barok ve rokoko süsleme tarzında en latif örnekler gene hilyelerde görülmektedir. Fakat bunlar ne kadar güzel olursa olsunlar klasik tarz tezhiplerinin yerini asla tutamazlar.

Hat sanatımız ise, yukarıda bahsettiğimiz sebepten etkilenmemiş, istikralı gelişmesini sürdürmüştür. Zira batı sanatında hat sanatımıza paralel bir sanat yok gibidir. Hat sanatımızın kendi bünyesi içinde sınırsız kompozisyon kabiliyeti vardır. Bu kabiliyeti ile mükemmel eserlerin vücuda getirilmesinin de sebebi olmuştur.

1.1. Tarihçesi

Hilyeler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun nasıl biri olduğunu öğrenmek ve onu tanımak isteyenlerin çoğalması, onu tanıyanların, ona yetişenlerin bildiklerini anlatmasıyla oluşmuştur. Rivayete göre, hastalığı sırasında kızı Hz .Fâtıma'nın, bir daha yüzünü göremeyeceği endişesini dile getirmesi üzerine Hz. Muhammed, damadı Hz. Ali'ye "Hilyemi yaz, benden sonra onu gören, beni görmüş gibi olur" demiştir. Hz. Ali (r.a) Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Benden sonra hilyemi görene Allah cehennemi haram kılar. O, kabir fitnesinden emin olur, haşır ve karar günü çıplak olarak haşır olunmaz". Hz. Peygamberin bir hadisi Şerifinde de kendi hilyesi hakkında şöyle buyurmuştur:

"Benimle müşerref olamayan ümmetim, benden sonra benim hilye-i şerifimi yazanların yazdıkları hilyelere nazar etmek ve bu suretle izhar-ı muhabbet etmiş olurlar. Benim hilyemi görenler ve okuyanlar, okumasını bilip yüz ve gözlerine sürüp, benim ruhuma Salavat-ı Şerif okuyanlar, beni görenler gibidir buyurdular. Ümmetimden her kim kadın ve erkek bu hilyemi böylece taşısa cehennem ateşinden azad olur. Sırat'ı benim nurumla geçer ve cennete benim nurumla girer ve hangi evde benim hilyem bulunsa ve tarif üzere ziyaretini yapsa ol haneye hırsız, cinni ve şeytan ve hastalık ve sihir ve efsun giremez ve ateş var kılmaz. Sıdk-ı hulus ile taşıyan her murada erer. Hak Teala'nın hıfz ve emanında olur ve o evde Halil İbrahim bereketi bulunur, fakirlik girmez, gam ve gussa görmez, her türlü sıkıntılara karşı faidesini görür. Hasta nazar etse, şifa bulur. Fakir nazar etse, gani olur. Bahtı kapalı olanlar nazar eyleseler, bahtı açılır ve talihi küşat olur. Ehl-i sefer nazar etse ve dahi götürse ve okusa ve yüzüne gözüne sürse cümle bela ve

kazalardan ve afetlerden kurtulur ve yeni bir ay gördükçe hilyeme nazar etse ve Salavat-ı şerife okusa o ay içinde hiç bir bela ve kaza görmeye ve vücuden ölmeden ve mekharlar ve sahharlar ve cadılar şerrinden Allah muhafaza kılar. Zinhar ve zinhar bu hilye-i şerifimi kafir ve münafıklara göstermeyeler. Zira onlar dünyada ona iman etmediler. Hilye-i şerifimi ziyaret edenler, şefaata nail olacaklar. Onlar ise, iman etmeyen kafirler itikat etmeyen münafıklar şeffaata nail olamayacaktır".¹

Hilyeler, kendi başlarına ayrı birer eser durumuna geçmeden önce siyer, megazi ve hadis kitaplarında parçalar halinde, ya ellerde dolaşan kağıtlarda veya diğer hadisler gibi hafızalarda saklanırdı. Hilyeler Araplarda şemail adı altında dini ve bir hadis konusu niteliğinde idi. İranlılar hilye konusuna çok yabancı kaldılar. Türkler ise, bu konuyu, Hakani(?- 1606) ile başlayan dini olmakta beraber kuvvetli bir sanat tutumu gözetilen edebi bir tür durumuna getirdiler. İslam edebiyatındaki ilk hilye Tirmizi'nin arapça Şemail-i Şerif'dir. Hafız-ı İsfahani'nin (Öl.1012) Tarih-i İsfahan'ı, Kadı İyaz'ın (Öl.1149) Şifa-i Şerifi, İbrahim İrahi'nin manzum hilyesi arap dilindeki önemli hilyelerdendir. İran dilinde de hilye olarak Muhammed abad'ın, Kadı İyaz'ın Şifa-i Şerif'ine yazdığı şerh ile Feyzi'nin Hilye'si (1053) sayılabilir.

Arapça bir kelime olan hilye, "süs, ziynet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz" gibi anlamlar taşımaktadır. Hilye-i Şerif, hilye-i saâdet ve hilye-i nebevî gibi isimlerle de anılan hilye, İslâm edebiyatı ve Hüsn-i Hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, karakterini, insanî ve ahlâkî niteliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen genel isimdir.

Türk edebiyatında 11 tanesi manzum olmak üzere 28 hilye yazıldı. Türk edebiyatındaki hilyelerin en önemlileri arasında Hakani'nin (öl.1606) manzum Hilye-i Hakani'si, Dursunzade Bakayî'nin Hilyet-ül Enbiya ve Çeyeryar-ı Güzin'i (Peygamberler ve Dört halife hilyesi), Neşati Ahmed Dede'nin (öl.1674) manzum Hilye-i Enbiya'sı (Peygamberlerin Hilyesi), Nahifi'nin (öl.1738) mensur Nüzhet-ül Ahyar fi

¹ Ergüneş, M., **Hilye-i Şerif**, Bergama.

Tercümet-iş Şemail'i (şemail tercümesine göre mutlu kişilerin sevinci) ve Arif Süleyman Bey'in (öl.1769) manzum Nazire-i Hakani'dir (Hakani'nin hilyesine nazire),(Meydan Larousse, Hilye maddesi).

Ayrıca halifeler içinde hilyeler tertip edilmiştir. Cevri Dede'nin "Hilye-i Çeheryar-ı Güzin" manzum hilyesi buna örnek verilebilir. Bazı hilye örneklerinde halifelerin hemen altına o halife ile ilgili hilye yazılmıştır.

Şemail ise, daha geniş manada bir deyimdir. Şemail, vücut yapılarının yanında, Peygamber Efendimiz'in güzel ahlakından, hal ve hareketlerinden, tavır ve davranışlarından, yani bir bütün olarak "o"nun şahsi ve hususi hayatından bahseder. Bu haliyle "Hilye-i Saadet", Şemail-i Şerif'in bir bölümü oluyor. Klasikleşmiş diğer bir ifade ile, her Şemail aynı zamanda bir Hilye'dir; fakat her Hilye tam bir Şemail değildir, denebilir.²

Hız. Muhammed'in hilyesi hakkında bilgi sahibi olmanın sağlayacağı faydalara dair teşvik edici rivayetler nedeniyle, Müslümanlar arasında önce bir saygı göstergesi olarak göğüs cebinde taşınmak üzere nesih hattıyla yazıldığı bilinen hilye metinlerinin, ilk defa 17. yüzyılın en meşhur hattatı Hâfız Osman (1642-1698) tarafından levha şeklinde yazıldığı kabul edilmektedir. Levha olarak hilyeyi yazan ilk hattatın Büyük Derviş Ali (Ö.1673) olduğu söylene de bunu doğrulayan bir örneğe rastlanmamıştır. Hâfız Osman tarafından levha şeklinde tasarlanmış olan klasik hilye formu her dönemde vazgeçilmez olmuştur. Zaman zaman, hattatlar yeni arayışlar içerisinde olup farklı tasarımlar yapsalar da, yen tasarımların çoğu klasik forma yapılan eklemelerden öteye gidememiştir. Hâfız Osman, hilyelerinde besmele, âyet ve Dört Halife'nin isimlerini "sülüs", hilye metnini nesih, imzayı "nesih" veya "icâze-rika" hatlarıyla yazmış, bazen besmele için "muhakkak" hattını kullanmıştır.

Hattatlar hilye yazmaktan onur duymuşlar, adeta sanatlarının sınırlarını zorlamışlardır. Bu nedenle, bu alanda eser veren hattatların adları pek uzun bir liste oluşturur. Hâfız Osman'dan sonra güzel hilye yazan hattatlar arasında ilk akla gelenler, Yedikuleli Seyyid Abdullah (1670-

² Yardım, A., **İstanbul**, 1978.

1731), Mahmud Celâleddin (Ö. 1829), Yesârîzâde Kazasker Mustafa İzzet Efendi (Ö. 1849), Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801–1876), Mehmed Şefik (1819-1880), Mehmed Şevki (1829-1887), Yahyâ Hilmi (1833-1907), Hasan Rızâ (1849-1338/1920), Ahmed Kâmil Akdik (1861-1940) ve Hâmid Aytaç (1891-1982)'dir.

Hilyeler çeşitli boyutlarda yazılmıştır. Göğüs cebinde taşınacak büyüklükte yazılmışları olduğu gibi. cami duvarları için iki metreyi aşan boyda yapılmışları da vardır. Kullanılan yazı türleri Sülüs-Nesih, Muhakkak-Sülüs, Nesih ve Ta'liktir. Hilye boyutları büyüdükçe kullanılan hatlar da irileşir. Çoğunlukla Arapça olan metnin sonuna, kimilerin arasına Türkçe veya Farsça bir kıta ya da beyit eklendiği de görülür. Cevdet paşa'nın "Kıyas-ı enbiya" (Peygamberlerin öyküleri) adlı kitabındaki Türkçe metinlerden yararlanılarak Türkçe hilye de düzenlenmiş, dahası ünlü hattat (Bakkal) Hacı Arif Efendi (1830-1909)'ye yazdırılıp 1887 yılında bastırılmıştır.

1. 2. Terminoloji

1. 2 . 1. Baş Makam

Hilyelerde en üstte bulunan kısımdır. Hilye'ye mutlaka Besmele ile başlanır ve besmele buraya yazılır. Hilyelerde Besmele en çok Muhakkak, Sülüs, ve talik hattı ile yazılmıştır. Tabii Kûfi, Celi Divani hattı da çok az olmakla birlikte yazılmıştır.

1. 2. 2. Göbek

Hilye metnine buradan başlanır. Daire şekli en çok rastlanan şekildir. Daire dışında beyzi (oval), dörtgen şeklinde de tertip edilmiş

şekilleri vardır. Göbek kısmı çoğunlukla nesih hattıyla yazılmıştır. Nesihten başka Sülüs, Hurde Talik, Divani ve kûfî hattı örneklerine de rastlanır.

Göbekte ufak tefek değişikliklerle şu metnin Arapça aslı yer alır:

Ali b. Ebî Tâlib'den (R.A.) (nakledilmiştir): Hz. Peygamber'i (S.A.S.) vafettiği zaman şöyle buyurdu. Hz. Peygamber'in boyu ne çok uzun, ne de çok kısaydı, kavminin orta boylusuydu. Saçları ne kıvrıkcık ne de düz ve uzundu, dalgalıydı. Yüzü ne aşırı dolgun, ne de yuvarlak, hafif değirme bir çehresi vardı. Pembe beyaz tenli, iri siyah gözlü ve uzun kirbikliydi. Mafsalları iri ve omuzları genişti. Göğsündeki tüyler göbeğine kadar inen ince bir hat teşkil ediyordu. El ayak Parmakları kalıncaydı. Yürüdüğü zaman sanki hafif bir yokuştan aşağı iner gibi rahat ve kuvvetli adımlarla ilerlerdi. Birine baktığında ona bütün vücuduyla yönelirdi. İki omuzu arasında Nübüvvet Mührü vardı ve kendisi peygamberlerin sonuncusuydu.

Bu metin, Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî'nin eş Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâilü'l-Mustafaviyye başlıklı eserinde bulunan, Hz. Ali'nin Peygamber'i tarifidir.

1 .2 .3. Hilal

Hilal kısmına hilyelerin hepsinde rastlanmaz. Zaten yapılması da şart değildir. Hilal kısmı çok ince tezhiplerle çalışıldığı gibi, buraya halkârî de uygulanabilir. Burası sıvama altınla yapıldığı gibi, altın çokça kullanılarak dikkat çekecek halde de yapılır. Hilal kısmı dikkat çekecek şekilde yapılır çünkü "Hz. Peygamber, dünyayı nuruyla aydınlattığı için güneş ve ay'a benzetilmiş dolayısıyla göbek kısmında güneş, bunu çepeçevre saran bölümde de hilal teşekkül ettirilmiştir."³

³ Derman, u., **İstanbul**, 1979, s.35.

1. 2. 4. Halifelerin İsimleri

Hilal'in etrafında göbek formunu dörtgene (kare ya da dikdörtgene tamamlanır) tamamlayan kısımların içinde dört halifenin isimleri bulunur. Halife isimlerinin yerinde Hz. Peygamber'in isimleri veya dört büyük meleğin ismi de bulunabilir. Bu isimlerin dışında Aşere-i mübeşşere'nin (cennetle müjdelenmiş on kişi) isimlerine de rastlanır.

1 . 2. 5. Ayet

"Buraya, peygamberimiz ile alakalı bir ayet konulur. En çok rastlanan, "Biz seni alemlere ancak rahmet olsun diye gönderdik" (süre 21, ayet 107) mealinde olanıdır. "Hiç şüphesiz, sen büyük bir ahlak üzerindesin" (süre 68, ayet 4) ve "Muhammed'in Allah Resülü olduğuna Allah'ın şahadeti yeter" (süre 48, ayet 28-29) ayetlerinden biri de, ilk yazdığımız ayetin yerine bu kısma konulmaktadır."⁴

Ayetler baş makamdaki yazı kalınlığına yakın kalınlıkta yazılırlar. Çoğunlukla burada kullanılan yazı Sülüs'tür. Diğer yazılar da kullanılmıştır.

1 .2. 6. Etek

Göbek kısmının devamı bu kısma yazılır. Bazı hilyelerde bütün metin göbeğe sığdırılır böylece etek kısmı ortan kalkar. Etek kısmı dua, hattatın imzası ve tarihle sona erer. Etek kısmı göbekteki kalem kalınlığıyla ve yazı çeşidiyle aynı yazılır. imza kısmı farklı yazı çeşidiyle de olabilir.

⁴ Derman U., **İstanbul**, 1979, s.35.

Etek bölümünde ise Hz. Ali rivayetinin devamı bulunur:

İnsanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısıydı. Onu ansızın görenler heybetine kapılır, fakat şahsıyla yakınlık kuranlarda bu hâl sevgiye dönüşürdü. Kendilerini vASFeden kimse "Ne ondan önce ne de ondan sonra bir benzerini görmedim" derdi. Allâh'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

Bu metnin sonuna genellikle ketebe yazılır. Zaman zaman Hilyelerin icâzet almak için, yani "mezuniyet tezi" niyetine yazıldığı da görülür. Öyle durumlarda ketebe olmaz, onun yerine eteğin altında bir veya birden fazla pafta içerisinde hocanın veya hocaların icâzet cümleleri yer alır.

1 . 2 .7. Koltuklar

Etek kısmının her iki yanında bulunan boşluklara koltuk ismi verilir. Koltuklar tezhiplerle çalışılır. Buraya şükufe tarzı çiçekler de yapılır. Koltuk ebruları kullanıldığı da olmuştur.

1.2. 8. Pervaz

Yukarıda anlattığımız kısımları içine alan bir çerçevedir. Altın cetveller ile bunların yanlarına çekilmiş "kuzu" tabir edilen çok ince renklerden meydana gelir. Cetvellerin arasında ebru, üç iplik rumi veya zencerekten oluşan iç pervaz bulunur.

Pervazın dışındaki alan:

Burası hilyenin en dış kısmını teşkil eder. Buraya tezhib çalışıldığı gibi, halkar ya da zerefşan yapılır. Daha çok bu alana halkar çalışılmıştır.

2. Hilye Metinleri

Hilyelerde en fazla Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'nin rivayeti olan metinle yazıla gelmiştir. Ayrıca başka rivayetler de vardır. Bu kısımda bu rivayetlere de yer vermek istiyoruz. Metinler bazen uzun, bazen de kısa tutulmaktadır. bu, hilyelerin göbek kısımlarının büyüklüğü ile orantılıdır. Normal bir hilyede göbek kısmındaki metin 9 satır, etek kısmındaki metin de 5 satırdır. Bu satır sayıları tek sayı kuralı bozulmamak kaydıyla değişebilir.

Hilyeler, Hz. Ali, Enes b.Malik, Ebû Hüreyre, El-Berra b. Âzîb, Hz. Ayşe, Câbir b. Semure, İbni Abbas, Hz. Peygamber'in üvey oğlu Hind b. Ebi Hâle tarafından rivayet edilmiştir.⁵ "Bu arada, Hicret yolculuğu esnasında Peygamber Efendimiz'in, bir ara çadırında istirahat edip koyununun sütünü içtiği Ümmü Ma'bed'in söylediklerinin de ayrı bir yeri ve değeri vardır. Zira, Ümmü Ma'bed künyesi ile anılan, henüz müslüman olmamış bu kadının, Fahr-i Kainat Efendimiz'in şanındaki sözlü tasvirleri ile, diğer sahabilerin anlattıkları arasındaki benzerlik ve uygunluk, vesikalara ayrı bir tarihi değer kazandırmaktadır."

Hilye metnini okuyan bir kimse buradaki sözlerin ne kadar hassas bir biçimde seçildiğini görecektir. Bir insanı sözle tarif etmek zordur. Tarif ve tasvir edilen, Hz. Peygamber gibi mübarek bir şahsiyet olursa, bu işin zorluğu ortaya çıkacaktır. Bütün bunlara rağmen değişik kişilerin söyledikleri arasında mükemmel bir benzerlik vardır. Birinin söylediği, öbürünün söylediğini tamamlar mahiyettedir

⁵ Faruk Taşkale-Hüseyin Gündüz, **Hat sanatında Hilye-i Şerife**, s.13.

Şimdi buraya rivayetlerin en çok rastlanılanlarından bazılarını aynen alıyoruz. Ebu Hüreyre (R.A) den rivayet edilmiştir ki; Ali (K.V) ye Allah'ın Resulü (S.A.V) nün sıfatını (niteliklerini) sordum, Ali (R.A) de bana şöyle dedi:

Ey Ebü Hüreyre (Ya Eba Hüreyre), Peygamber (S.A.S) Alemlerin Rabbi olan Allah'ın Elçisi ve Peygamberlerin sonuncusudur. Yüz, el ve ayakları parlak olan kimselerin komutanı ve bütün Peygamberlerin ve Resullerin efendisidir. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Adem: su ile toprak arasında iken ben peygamber idim.

Hz. Peygamber, mü'minlere karşı çok şefkatli günahkarların şefaathisidir. Allahu Teala Kur'anı Kerimde şöyle buyurmuştur: " Ancak o, Allah'ın Resulü ve Peygamberlerin sonuncusudur." Su içmek için varılacak havuzun ve övülen makamın sahibidir. Vaad edilen günde şefaathisidir. Haşimi bir lider, Kureyşli bir peygamberdir. hem Mekke'li hem de Medine'lidir. Batha'ya mensuptur (Mekke'de dağ arasında dere). Tihamelidir. Okur yazar değildir. adem'den gelmedir. Nizar soyundandır (Kuzey Arap kabilelerinin ortak büyük ceddinden gelmedir.) Soykökü Hz. İbrahim'e varır. Nesebi Hz. İsmail'e dayanır. Şahsı yücedir. Dili Arapçadır. Hicaz ülkesindendir. Cinlerin ve insanların resulüdür. Haremeynin peygamberidir. Ne uzun, ne çok kısa boylu idi. Rengi beyazdır, kırmızıya çalar. Burnu incedir. Gözlerinin beyazı çok beyaz, siyahı da siyahtır. Elleri uzundur. Omuzları ve elleri iricedir. Yürüdüğünde sanki bulutla gölgelendirilir. Ayakları uğurluydu. "Kabe kavseyn" makamının sahibi idi (En-Necm Süresi, 9.ayete İşaret). Rahmet peygamberidir. Ümmetin şefaathisidir. Himmeti yücedir. Dili fasihtir. Öğülen kimsedir. Kadri büyüktür. Kapıcısı yoktur. (Metinde "la hicabelehu" şeklinde (onun için utanma perde yoktu) okunur görünüyorsa da bu "la hacibe lehü" olduğu taktirde düzgün anlam çıkabilir görüşünderiz.) O,mahlukların en güzelidir. Sözü tatlıdır. Çok bilen Hakimin (Allah'ın) resulüdür. Bid'atleri kaldırandır. Şeiratı (İlahi kanunları) gösteren kimsedir. Kalbi geniştir. Allah'ı çok zikreden. Göklerin emnidir. Sırrı gizler. Çok verir. Kurd, O'nun Özengisine basıncaya kadar, saygı göstermek için Burak, ayağa kalkmıştır. Parmakları arasından su fışkırmıştır. Çakıl ellerinde konuşmuştur. Süt emen çocuk gerçekten Resul-i Murteza'dır diye söylemiştir. Allah'ın emriyle kaimdir. Allah'a olan vaadini yerine getirir. Allah'ın rızasına nail olur. Kusurları örter. Şehvet hissine son verir. Ayak kaymalarını

affeddi başına gelen musibetleri gizli tutar. Oruçludur gece namazına kalkar. İyilere yardımcıdır, kafirleri kahreder. İslam devletine karşı gelen kimselerle, facirlerle savaşıır. Efendice tokalaşıır. Taksimatta adildir. Savaşta cesurdur. Dişleri seyrekir. Az güler, çok gülümser. Müreffeh yaşaması azdır. Mikrofonik sesi vardır. Fasih konuşur. Ağır başlıdır. afidir. Yüzü yuvarlaktır. Yumuşak saçlıdır, saç simsiyahtır, kulaklarının ortasına kadar uzanırdı. Vücudunda iki kıl vardı, güzel kokulu mis gibi kokardı. Kokusu herkesten daha fazla hoştur. Eli herkesten daha ziyade açık idi.

Bir kimse kendisine selam verse, yahut tokalaşsa, üç güne kadar gece gündüz, kokusunu elinde hissederdi. Herhangi bir kişi kendisine susuzluğunu dile getirirse, O'nun avucunun serinliğinden ciğerinde bir rutubet hissederdi, artık kanardı. Çocuk ve yetimin başını okşadığında, O'na yaklaşan kimse, üç gün daima cennet kokusunu duyardı. Camiin ortasında oturduğunda ayın on dördünde doğan parlak ay gibiydi. Yüzü, nübüvvet nuru ile on dördünde ay gibi parlardı. Allah (C.C) O'nu resul ve kerem (keremle muttasıf, af ve müsamahası üstün) kıldı. Ve O'na Kasim İsmi verdi. Göz bebeklerinin siyahı çok siyahtı. Başından ayaklarına kadar nurdur. Alnında yazı vardır. iki omuzu arasında : "La ilahe illa'llah Muhammedun Resulullah (Allahtan başka ilah (tapacak gerçek ma'bud yoktur)" yazılı idi.

Ne ondan önce, ne de ondan sonra ona benzeyeni yoktu. Allah O'nun ismini verdi. Allah, dünyada onunla günahları sildi. Adı Hamid'dir, çünkü O, Allah'a ham eder. Adı Akıp'tır, çünkü peygamberlerin sonudur. Adı Kasım'dır. Allah, onunla cennet ve cehennem ehlini taksim edecektir. Adı bezadır, onun sebebiyle erkek ve kadın müslüman ve mü'minlerin, yarın Mahşer'de, Kıyamet gününde yüzü beyaz olacaktır. Adı Ahmed'tir, çünkü işleri hamd edilir ve övülür. Ve dünyada adı Muhammed'dir, çünkü Allah'ın ve meleklerin ve kendisine inanan kimselerin katında hamd edilir. Ve adı Beşir'dir, çünkü cennet ile müjdeleniyor. Adı, Nezir'dir, çünkü cehennemden haber verip korkutuyor. Kur'anı tazim etti. İslamı gösterdi. Ümmetine nasihat etti. Ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet eyledi. Bütün peygamberlerden fazla Allah'a itaat edendi. Rebi'u l-ewvel'in on ikinci gecesinde dünyaya geldi. Allah, O'nun bütün mahlukata yaşından kırk yıl geçtikten sonra gönderdi. Rebi'ü l-ewvel'in on ikisine dünyaya geldi ve ondan ayrıldı.

Dünyanın, üç müstesna, başkaca şeyine ehemmiyet vermedi. Onlar da şu sözlerinde bulunan şeylerdir; Kadın, güzel koku ve gözümün sevinci kılan namaz.

Bu peygamber sıfatının sonudur. Allah (C.C) kendisine, hoş ve temiz olan al ve ashabına ve bütün Peygamberlere ve resullere rahmet indirsin. Allah'ın rahmeti ve emniyeti hepsine olsun. Hamd, alemlerin rabbi Allah'a mahsustur.

Hilyelerde en çok görülen metin Hz. Ali'den olunan metindir. Bu metni de buraya aynen alıyoruz.

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun), Hazret-i Peygamber'i şöyle buyurdu: Hazret-i Peygamber'in boyu ne çok kısa, ne de çok uzundu, orta boyluydu. Ne kıvrıkcık kısa, ne de düz uzun saçlıydı; saç, kıvrıkcıkla düz arasında idi. Değirme yüzlü, duru beyaz tenli, iri ve siyah gözlü, uzun kirpikliydi. İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü ortadan karnına kadar kılsızdı. İki avcu ve tabanları dolgundu. Yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla ilerlerdi. Sağına ve soluna baktığında, bütün vücuduyla dönerdi.

iki omuzu arasında "Nübüvvet mührü" vardı. Bu, O'nun sonuncu peygamber oluşunun nişanesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, O'nun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler, fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, O'nu her şeyden çok severlerdi. O'nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: "Ben, gerçek O'dan önce gerekse O'dan sonra, Resulullah gibi birisini görmedim.." demek suretiyle , O'nu tanıtmak hususundaki aczini yetersizliğini itiraf ederdi. (Allah'ın salat ve selamı O'nun üzerine olsun.) (Şekil 1.)

Bir başka rivayet de Peygamberimizin üvey oğlu Hind tarafından yapılmıştır. Hazret-i Hilye-i Şerife-i Muhammediye'yi anlatmaya başladı ve dedi ki:

"Resuli Ekrem ve fahri alem (Muhammed Mustafa Sallallahu ve Sellem) Hazretleri yaratılışça ve huy güzelliğince Adem oğullarının en mükemmelidir hep peygamberler (Aleyhimüsselam Hazretleri tahammülü az güzel ve nur yüzlü, güzel huylu olup habibi hüda (Muhammed Mustafa) hazretleri anların en güzeli idi. O'nu ansızın gören kimseyi mehabet alırdı ve O'nunla ülfet musahabet eyleyen kimse o'na can ve gönülden aşık olurdu. Mübarek yüzü ayın ondördü gibi parlak ve nurlar saçardı. Uzuna yakın boylu idi. Başı vakar temkine alamet olarak kemali ihtimal üzere büyücek saçları ise, ne kıvrıcık ne düz idi, ikisi, ortası idi. Saçları tabiatıyla iki bölüğe ayrılır ise, mübarek başının iki tarafına salıverir ayrılmaz ise bırakır idi. Saçları uzadığı vakit kulak memelerini geçer idi.

O güzel yaratılışlı peygamber, ne kireç gibi ak, ne de kara yağız idi. Belki ikisi ortası olup, rengi gayet güzel ve gül gibi kırmızıya mail ve berrak olup mübarek yüzünde nur parıldardı. Cismi güzel, her azası mütenasip, endamı gayet düzgün, göğüs ve iki omuzları arası geniş ve uçları latif bir surette yassı idi. Boynu uzun ve biçimli ve gümüş gibi saf ve parlak idi. Omuzları, pazuları, baldırı iri ve kalın, kolları ve pazuları tokça ve uzunca idi. Mübarek karnı, Göğsüyle beraber olup şişman değildi. İri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetli idi. Alnı kemal-i itidal üzere geniş ve parıl parıl parıldar idi. Mübarek kaşları hilal gibi kavisli ve uzun kıllarla dolgun olup birbirine yakın ise de çatık kaşlı değildi. Ve iki kaşının arasında bir damar vardı ki bu haksızlığa karşı şiddetlenince kabarık görünüyordu. Burnu pek bir mutedil ve kaşlarına yakın yeri cüz'i kemerlice olup üzerinde daima nur parıldadığı için bir defa görüp de tekrar iade-i nazar etmeyen kimse, o nuru mücessemi yüksek burunlu zannederdi. Kirpikleri uzun, gözleri kara ve karası koyu ve beyazı berrak idi ve gözleri akında biraz kırmızılık vardı. Sakalı sık ve tam idi, uzun değildi ve bir tutamdan ziyadesini alırdı. (Alem-i bekaya göçtüklerinde saçı ve sakalı henüz ağarmağa başlayıp, başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl vardı. Cizmi nazif kokusu latif idi. Koku sürünsün sürünmesin teni ve teri en güzel kokulardan ala kokar idi. Bir kimse O'nunla musafaha etse, bütün gün O'nun güzel kokusunu duyardı. Ve eliyle bir çocuğun başını okşasa güzel kokusuyla o çocuk sair çocuklar arsında malum olurdu. Doğduğu vakit nazif ve pak idi ve

sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuş idi. Hisleri fevkalade kuvvetli idi. Pek uzaktan işitir ve kimsenin göremeyeceği mesafeden görürdü.

Az değirme çehreli sübüce yüzlü idi. Şişman yüzlü yumu yanaklı değildi. İlim ve hikmet kaynağı olan mübarek ağzı fesahet kuvvetine belagat genişliğine mücessem bir bürhan olmak üzere genişdi. Dişleri inci gibi saf ve seyrek idi söz söylerken ön dişlerinden nur saçılır, tebessüm ederken mübarek dudağı bir latif şimşek gibi ziyalar saçarak açılıyordu. Göğsünden göbeğine kadar kıldan gayet ince bir siyah çizgi vardı. Azaları ne semiz, ne zayıf, ne kısa, ne uzun ikisi ortası ve sıkı etli idi. Göğsü enli ve geniş idi. Cismi şerifinin elbise ile örtülü kısmı pek beyaz ve latif ve nurani idi. Memeleri üstünde ve karnı üstünde asla kıl yoktu. Mübarek omuzları ve kolları ve göğsünün yukarı tarafı mutedil surette kıllı idi. El ayakları açık ve geniş idi, el ayası ve gerekse ayakları etli ve kemikli ve yumuşak ve latif idi. Parmakları mutedil surette kalınca ve uzun ve kalem gibi düzgündü.

Azaları yumruluktan ve idital haricinde irilikten müberra olup baştanbaşa düzgün idi. Ayaklarının altı çukur olup, düztaban değil idi ve ayaklarının üstü her türlü yarık ve çatlak ve bürütülükten hali olduğu için abdest aldıkları zaman ayakları üzerinde su durmuyor, derhal akıp giderdi. Her hareketi mutedil olmakla yola çıkıp yürüdükleri vakit ayaklarını birdenbire kaldırır ve iki tarafa sallanmaksızın kuvvetli adımla ayaklarını yere kor idi. Yürüyüşü Çabukça adımları uzunca olmakla beraber kemali temkin ve vakar üzere yürüyor görünürdü ve yürürken yüksekte iner gibi daima eğilirdi. Bir tarafa bakmaları lazım gelse o tarafa yalnız başını çevirmeyip cismi pak ile oraya dönerek önüne bakardı. Tevazu huşuu ve Allah'u Teala hazretlerine karşı edep ve huzur hasebiyle yeryüzüne semadan ziyade bakar idi. Ve nazarları daima kudret ve kuvvet-i ilahiyeyi ve mülahaza cihetine idi. cemaatle bir yere gittiklerinde ahabı kiram önünde yürüyüp kendileri arkalarında yürür ve her rast geldiği kimseye hemen selam verirlerdi.

Söz söylemeye başladıklarında sağ elinin baş parmağını sol avucuna vururlardı. Bir kimseye darılsa zemmetmez ve sert söz söylemez, yalnız mübarek yüzünü o kimseden başka tarafa çevirirdi. ferah ve sürur zamanında mübarek gözlerini yumup başını önüne

eğerdi. Gülmesi tebessüm edercesine idi, güldüğü zaman mübarek dişlerinden nur saçılırdı.

Şekil 1.

2. 1. Halifelerin Hilyeleri

2. 1. 1. Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, uzun, zayıf ve endamlıydı, Alnı çıkık, yüzü etsiz, yanakları ince, beyaz ve tüysüzdü. Kalçaları zayıf, bacakları ince, dizleri kuvvetliydi. Göz çukurları derindi parmaklarının arası açıktı. Doğan burnu, hareketlerindeki azmin sembolüydü. Vücudu etsizdi. Ölçülü kesilmiş sakalını bazen kınalar. bazen de çivit otuyla boyardı. Allah'a ve ahrete inanmayanlara karşı katı idi. Hz Ebû Bekir (Peygamberin) "mağara arkadaşı"n ve "çok köle azad eden" diye anılırdı. Çok zengindi. Tüccar olup, manifatura eşyası satardı. Misafirperver ve alçak gönüllüydü.⁶

2. 1. 2. Hz. Ömer

Hz. Ömer cüsseli, uzun boylu ve buğday tenli idi. Teni beyaz, bıyıkları uzun, saçları döküktü. Çok sık sakallıydı ve sakalını kınayla boyardı. Her iki elini de aynı rahatlıkla kullanırdı. Hz. Ömer , son derece sade giyinir ve sade şeyleri yerdı. Zeytinyağı ile ekmeği birlikte yemeği severdi. Elbisesi uzun bir gömlekten ibaretti. Elbiselerinde çok kere yama olurdu. Hz. Ömer cesareti, yiğitliği ve atılganlığıyla ün salmıştı. Zamanında, her yana ün salmış ve asırlar boyu unutulmamış olan kılı kırk yaran bir adaletle iş görürdü.⁷

⁶ Şinasi Acar, a.g.e., s. 158, Akıncı A. Cemil, **Hz Ebûbekir** , istanbul, 1966, s. 9

⁷ Şinasi Acar, a.g.e., s. 158, ahmed Ağırakçı, **Hz. Ömer**, İstanbul, 1984, s.128, Mehmet Gavsî, **Menâkıb-i Çiharyâr-ı Güzîn**, İstanbul 1972, s. 3.

2. 1. 3. Hz. Osman

Hz. Osman orta boylu, iri yapılı, güzel yüzlü, büyük sakallı ve esmer tenliydi. vücudu etli, derisi inceydi. Saçları ve sakalı gürdü, bu nedenle kendisine (Uzun Sakallı anlamı gelen) "Na'sel" denirdi. âlim, faziletli, çok ibadet eden, sâlih, cömert, asil, sağlam, çok nâzik, mahcup ve sevilen bir kişiydi.⁸

2. 1. 4. Hz. Ali

Hz. Ali orta boyluydu. gözleri oldukça siyah, büyük ve parlaktı. Bakışları etkileyiciydi. Tatlı ve güler bir yüzü, geniş omuzları ,uzun ve adaleli bir boynu, güçlü elleri vardı. Göğsü genişti. Bıyığı ve sakalı gürdü. Tıknaz, göbekli, sarı tenli güzel yüzlüydü. Ensesi dışında başında saçı yoktu. Kolu ve pazısı aynı kalınlıktaydı. Avuçları iri ve sertti. İri kemikliydi.

Hz. Ali hızlı yürürdü ve hareketlerinde oldukça çevik idi. tavırları cana yakındı ve şaka yapmaktan hoşlanırdı.⁹

3. Hilye Formları

Hattallar, ilk kez Hâfız Osman tarafından geliştirilen ve her dönemde vazgeçilmez olan klasik hilye formu dışında yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla zaman içerisinde farklı hilye formları ortaya çıkmıştır. Hilye-i Şerîfe formları temel olarak iki grupta toplanabilir.

⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ**, (Sadeleştirilen Ali Arslan), İstanbul, 1981, C. 1, s.455-456, Şinasi Acar, a. g. e., s.159.

⁹ Musatafa Yağmurlu, **Hız. Ali, İstanbul**, 1984, s.16, Şinasi Acar, a.g.e., s. 160.

3. 1. Göbek Formuna Göre Hilyeler

Göbeği Daire Formunda olan Hilyeler.

En çok görülen hilye göbeği formu budur. Bu formdaki hilyelerde, baş makamda bulunan besmele genellikle sülüs veya muhakkak hattıyla yazılır. Zaman zaman, nesta'lik ve diğer hat çeşitlerine de rastlanır. Nesih, göbek kısmında en çok kullanılan yazı çeşididir. Satırlar düzdür. Daire formundaki göbekler, daire oluşturacak şekilde uçları yukarıda birleşen hilâl formuyla sarılır. Hilâl formunun kullanılmadığı göbekler de bulunmaktadır. Bu formdaki hilyelerde, metin genellikle göbek formu içerisinde başlar ve etek kısmında devam edip imza satırıyla sona erer. Esas metnin göbek kısmına sığdırıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Göbeği Oval (beyzî) Formda Olan Hilyeler

Bu formdaki hilyelerde metin tamamen göbek içerisine sığdırılır ve metin çoğunlukla nestâ'lik hattıyla yazılır. Düzenleme biçimi, göbeği daire formundaki hilyelere benzer. Oval göbekli hilyelerde, genellikle hilâl kullanılmamıştır. Etek kısmı yoktur. Etek kısmına gelen alana Hz. Muhammed'e övgü olarak söylenmiş sözler yazılır.

" Ey mihr-i cihan-tâb-ı sipihr-i ezelî "

Vey mâh-ı münîr-i felek-i lem- yezelî !

Pervâne gibi şem'ine cem' oldu senin,

Bûbekr ü ömer, Hazret-i Osmân ü Alî !

(Ey öncesine gökyüzünün cihanı aydınlatan
güneşi !

Ve ey sonsuz semanın parlak ayı !

Pervanenin mum etrafına toplanması gibi,

Ebû Bekir ve Ömer, Osman ve Ali hazretleri

de senin mumuna toplandılar !)¹⁰

Bunun haricinde başka kıt'alara da rastlanır. Fakat beyzi göbekli her hilyede kıt'a olması şart değildir.

Halife isimlerinin bulunduğu kısma Hz. Peygamber'in isimleri ve beyzi göbek formunun dışına da Aşere-i mübeşşere yazılmış hilye örnekleri vardır.

Göbeği Köşegen Formlu Hilyeler

En az rastlanan hilye göbeği formudur. Köşeli ve keskin hatlar göze pek hoş gelmediğinden, hattatlar mümkün olduğunca keskin hatlı formlardan kaçınmışlardır. Daha çok eşkenar dörtgen formu kullanılmıştır. Göbeği oluşturan nesih satırlar düz ya da meyilli (yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı) olarak yazılmıştır.

3. 2. Serbest Formlu Hilyeler

Bu grubu oluşturan hilyelerde Hz. Muhammed'i anlatan metin ve Dört Halife 'nin isimleri aynı olmakla birlikte, ilâveler ve formda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler klasik form dışında farklı arayışlar sonucu ortaya çıkmıştır. Taçlı hilyeler, vazodan çıkan güllerle

¹⁰ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, **Hat sanatında Hilye-i Şerife**, s.63.

düzenlenmiş hilyeler, servili hilyeler, tuğralı hilyeler, Hz. Muhammed'in ayak izi şeklinde düzenlenmiş hilyeler bu grubun içinde yer alırlar. TSM ve TIEM 2763'de kayıtlı bulunan ve özel koleksiyonlarda yer alan aynı düzenlemede Mahmud Celâleddin ve eşi Esmâ İbret Hanım (d. 1194 / 1780) tarafından yazılmış servili hilyeler, serbest formda hazırlanmış hilyelerin başında gelir. Hilye , esas itibariyle klasik hilye görünümündedir.

Baş makamda muhakkak hatla yazılmış besmelenin her iki yanında etrafı hilâl ile sarılmış daire formların içerisine altınla "Allah" ve "Muhammed" yazılmıştır. Hilye göbeği , Dört Halife'nin ismi, Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin isimleri, vazodan çıkan güller içerisinde yer almaktadır. Vazonun üzerinde sülüs hatla "Şüphesiz sen çok büyük bir ahlâka sahipsin" anlamındaki âyet (Kalem Sûresi 4. âyet) ve vazonun alt tarafında, Hz. Muhammed'in hilyesinin devamı yazılıdır. En altta , ortadaki imzanın sağ ve solundaki paftalar içerisinde altınla kelime-i tevhîd yazılıdır. Hilyenin her iki tarafındaki servi ağaçları içerisine nesih hattıyla Esmâ-ün Nebi (Hz. Muhammed'in isimleri) ve Esmâ-ül Hüsna (Allah'ın güzel isimleri) yazılmıştır. Mahmud Celâleddin'in de yazdığı bu formdaki hilyeler, serbest formda yazılmış hilyelerin içerisinde göze en hoş gelenlerin başında yer almaktadır. SHM (Sadber hanım Müzesi- sevgi Gönül) de tuğra formunda Hz. Peygamber'in ve Dört Halifenin isimlerinin ve geri planda nesih hattıyla hilye metninin yazılı olduğu, bir hilye örneği bulunmaktadır. ayrıca, göbek bölümü Arapça "âlâ" (üzere, üzerine) kelimesini dairesel biçimde beş kez tekrarlanmasıyla oluşan yonca yaprağını andırır biçimde yazılmış hilyeler de bulunmaktadır.

3. 3. Kütahya Hilyeleri

Kütahya'da yapılmış olan hilyeler gerek hatları gerekse süsleme tarzlarıyla alışlagelmiş hilyelerden oldukça farklıdır. Daha ilkel, daha halk işi, ama kendine özgü tarzlarıyla ilk bakışta ayırt edilirler. Hilye 2-3 mm kalınlığında el yapımı bir mukavva üstünde bulunur ve üç kıtalı bir murakka gibi yapılmıştır. İki uçtaki parçalar, Ortadakinin üstüne katlanır ve hilye bu haliyle kolayca cebde taşınabilir. Kütahya'da düzenlenmiş hattat icâzetnâmeleri de geleneksel

üslûpta, ama Kütahya hilyeleri gibi katlanan cep hilyeleri istanbul'da da yapılmıştır. Aralarındaki benzerlik yalnızca katlanma biçimlerinden dolayıdır.

4. Hilye Levhalarında Kullanılan Yazı Çeşitleri

Hilye levhalarının yazımında hattatlar her çeşit yazıyı özenle, uygun biçimlerde büyük bir ustalıkla kullanmışlardır. Hilyeleri klasik grafik tasarımını geliştiren hattat Hâfız Osman, hilye yazımlarında daha çok muhakkak, sülüs, nesih yazılarını kullanmıştır. Hilye levhalarının yazımında en çok kullanılan yazı çeşitleri , "Aklâm-ı sitte"¹¹ de yer alan muhakkak, sülüs, nesih ve ta'lik yazıdan gelişen nestâ'lik hatlarıdır. bu yazılara ilaveten kûfî, gûbarî ve icâze hat çeşitleriyle yazılmış veya bu yazı çeşitlerinin birlikte kullanıldığı hilye örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu yazı çeşitlerini, kullanım sıklığına göre şu şekilde gruplandırabiliriz.

Sülüs - nesih

Muhakkak - sülüs - nesih

Nesta'lik

4. 1. Sülüs

Hat çeşitleri içerisinde en eski ve en çok kullanılan yazı çeşidi olan sülüs, sözlükte " üçte bir " anlamındadır. Bu adı almasının nedeni, sülüs harflerinin her birinin üçte bir kısmının yuvarlak, üçte iki kısmının da düz hatlardan meydana gelmesidir. "Ümmü'l hutût" (yazıların anası) olarak kabul edilen sülüs hattı, nesih kadar süratli yazılamadığı için, kitâbet yazısı olmaktan çok sanat amacıyla kıt'a, murakkaa ve levhalarda kullanılmış; yazan ve seyreden ölçülü olmaya alıştırdığından, yeni yetişenlere öğretilmesine özen gösterilmiştir. Sülüs

¹¹ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, " a.g.k"., s.71

hattı, ağzı yaklaşık 2 - 2,5mm genişliğinde bir kamış kalemle yazılır. Biraz daha kalınına, "sülüseyn" (tokça sülüs), ondan büyüğüne de "celi sülüs" (iri sülüs) adı verilir.¹² Sülüs hattı, hilye levhalarında baş makamda yer alan besmelenin, göbek kısmında bulunan Çehâryâr'ın (Dört Halife adlarının) ve Hz. Peygamber'le ilgili âyetin yazılmasında kullanılır.

4. 2. Nesih

Sülüs hattının küçük yazılan (üçte biri kadar (yaklaşık 1 mm)) şeklini andırır. Kelime olarak "ortadan kaldırmak;" anlamında olup kitap yazımında diğer yazılardan daha çok kullanıldığı; diğer bir deyişle, onların hükmünü ortadan kaldırdığı için bu isimle anıldığı kabul edilmektedir. Nesih'in iptidâi şekline nesh-i Kadîm adı verilir. Hz. Muhammed devrinde yuvarlakça yazılmış kûfiye benzeyen nesih yazısı olmuştur.¹³ "Hâdim-ül Kur'ân (Kur'âna hizmet eden) diye de anılır. Daha ziyade metin yazısı olarak kullanılan nesih hattı, hilye levhalarının göbek ve etek kısımlarında, Hz. Muhammed'in hilyesini anlatırken kullanılır. Hilyenin etek kısmında Hz. Peygamber'e dua satırlarından sonra, son satıra hattat imzasını genellikle nesih hattıyla yazar.

4. 3. Muhakkak

"Doğruluğu anlaşılmış, ispat olunmuş" anlamına gelen muhakkak yazının kalem kalınlığı sülüs kadardır. Sülüs harflerine oranla muhakkak yazının harfleri daha büyüktür ve yayılma özelliği gösterir. Görünüş itibarıyla kûfiden ilk çıkan yazı olduğu kabul edilir. Bu yazıda dik harflerin boyları ile çanaklı harflerin sola doğru uzayan kısımları, sülüs yazıya oranla daha uzun olduğu gibi, dönüş noktaları ve yerleri de sertçe bir görünüm sergilemektedir.¹⁴ Büyük boy Kur'ân-ı

¹² M. Uğur Derman, **İslam Kültür Mirasında Hat sanatı**, İstanbul 1992, s.35

¹³ Ali Alparslan, **"İslam Yazı Sanatları", Doğuşundan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul, 1999, s. 151.

¹⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Türklerde Yazı Sanatı, Ankara**, 1958, s.35

Kerîm ve diğer kitaplarda, XVI. yüzyıla kadar mimârî eserlerde kullanılmış bir yazıdır. muhakkak hattı, hilye levhalarında baş makamda bulunan besmelenin yazımında kullanılır.

4. 4. Nesta'lîk

Sülüs nesih den sonra islâm dünyasında en çok kullanılan yazıdır. Yaklaşık VIII / XIV. yüzyılın ikinci yarısında İran'da ortaya çıkmış olan nesta'lik hattının kaynağı tâ'lîk hattıdır. Tâ'lik in kırıık kıvrımlı, düzensiz, taşkın, iplik yumağını andıran karakterleri yavaş yavaş düzeltilerek oluşturulan nestâ'lik yazı düzenli, sağlam ve zarif bir karaktere kavuşturulmuş ve böylece okunması ve yazılmasında ki güçlük de ortadan kaldırılmıştır. İslâm yazılarının gelini addedilen bu yazıya, ta'lik'in ta'dili anlamında "nesh-i ta'lîk", sonra "nesh- ta'lîk", daha sonra da bu iki kelime hafifleyerek "nesta'lîk" veya ta'lîke nesih karakteri kazandırıldığından bu ad verilmiştir. Nesta'lîke İstanbul Türkçesi'nde "ta'lîk" denilmiştir.¹⁵ Nesta'lîk yazı, hilyelerde yer alan tüm bölümlerin yazımında kullanılmıştır. Baş makamda bulunan besmele, göbek bölümünde yer alan Hz. Muhammed'in hilyesini anlatan metin, halife isimleri ve Hz. Peygamber'le ilgili âyet ve onu öven beyitler nesta'lîk hattıyla yazılmıştır.

4. 5. Gubârî

Gubârî, sözcük olarak "toz gibi, tozumsu" anlamındadır. yazı karakteri olarak nesih, nesta'lîk, tevkî ve rika yazılarının, okumakta güçlük çekilecek kadar ince ve küçük yazılmış olanlarına denir. Çok küçük ölçülerdeki Kur'ân-ı Kerîm'ler, Pirinç tanesi vb. üzerine yazılmış âyet ve sûreler gubârî hatla yazılmıştır. Buna ilâveten celî bir yazının veya şeklin (dış çizgileri ölçü alınarak) iç kısımlarının tek ya da çok renkli gubârî yazıyla doldurularak hazırlanmış levhalar da vardır. Hilyelerde gubârî hattı bir form ve harf oluşturacak şekilde veya çok küçük hilyelerin yazımında kullanılmıştır.

¹⁵ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, " a.g.k.", s.77

4. 6. Kûfî

Kûfî, İslam dininin doğuşundan itibaren IV/IX. yüzyıllara kadar, özellikle Kur'ân-ı kerîm yazımında kullanılan İslâm yazılarına ve onun VI/XII. yüzyıllara kadar mimârî eserlerin kitâbe ve süslenmesinde kullanılan celî şekline verilen isimdir. İslâm öncesi "el-cezm" diye bilinen geometrik, dik ve köşeli karakterli Kur'ân-ı Kerîm yazısı olarak benimsenmiş; islam'ın doğuşu ile Mekkî, Medenî daha sonra Basrî adlarını alarak gelişmiş, Şam'da ve son olarak Kûfe'de geçirdiği gelişimden sonra Kûfî adını almıştır.¹⁶ Kûfî'nin basit kûfî, kıvrık dallı kûfî, tezyinî kûfî, örgülü kûfî ve satrancî kûfî gibi çeşitleri vardır. Kûfî hattıyla hilye levhalarının göbek kısmında tezhiplenmek için ayrılmış alan üzerinde veya hilyenin en alt kısmından başlayıp Kelime-i Tevhîd, Muhammed gibi ibareleri ve en üstte bir cami kubbesi ile minareleri oluşturacak kompozisyonlar yapılmıştır.

4. 7. Rıka'

Tevkî yazının nesih ve reyhânî gibi yazıların küçüğü ve ince kalemle yazılan türüdür. Çoğu harfler birbirine bitişik olması nedeniyle hızlı yazılmaya uygundur. Osmanlılar da divanî yazının gelişimine kadar kullanılmıştır. İlimiye icazetnâmeler'inin bu hatla yazılması nedeniyle rıka' yazısına "icâze yazısı" da denir. Muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmış hilyelerin imza satırlarının yazımında da kullanılmıştır.

5. Hilye Tezhipleri

¹⁶ Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, " a.g.k.", s.83

Hiz. Muhammed'in hilyesini yazmak ve tezhilemek, hattat ve müzehhipler için onur ve sanatlarını uygulamada ulaşacakları son noktadır. Hilye-i şerifleri yazıp tezhilemekte, hattat ve müzehhipler tüm hünelerini göstererek sanatlarıyla yarışır haldedirler.

Hilyelerin yazılacağı kağıt özenle seçilmiş ve kâğıdın insanın gözünü yormayacak renkte olmasına dikkat edilmiştir. Genellikle şeker renk ve nohûdî gibi sarıya çalar renkler tercih edilmiştir. Açık tonda zeytunî yeşil renkli kâğıt üzerine yazılmış örnekler de bulunmaktadır.

Hilyelerde hattın, yazıldığı kağıt ile uyum sağlamasına nasıl dikkat ediliyorsa, tezhibin renklerinin de o denli hassas ve uyum içerisinde olmasına önem verilmiştir. Hilyelerin tezhibinde her renk geliş güzel kullanılmamış, birbirine uyan ve birbirini tamamlayan renkler tercih edilmiştir. Altın (kırmızı, sarı, yeşil) ve lâcivert, göbek ve koltukların zemin renkleri için en çok kullanılan renkler olmuşlardır. Küçük paftalar içerisinde kimi zaman zemin rengi olarak siyah, çağla yeşili, kahverengine kaçan vişneçürüğü renkleri de kullanılmıştır. Çiçek motiflerinin renklendirilmesinde kullanılan renkler kırmızı, pembe, sarı, turuncu ve mavi ağırlıklıdır. Çiçeklerin dal ve yaprakları mutlaka altınlıdır. İç pervaz rengi, genelde dış pervaz rengine zıt olacak şekilde boyanmıştır. Söz gelimi, dış pervaz koyu yeşilse iç pervaz açık, kirli pembe ve mavi, dış pervaz lâcivertse, iç pervaz açık, kirli yeşil veya pembe, dış pervaz siyah, vişneçürüğü ve kahverengiyse iç pervaz ve hilâl için zemin rengi altın, çoğu müzehhibin ilk tercihi olmuştur. Eğer dış pervaza klasik tezhip uygulanacaksa, zemin göbek ve koltuk tezhiplerinde olduğu gibi, çoğunlukla altın ve lâcivert tercih edilmiştir. Ancak, klasik tezhibin hilyeyi fazla yoracağı ve yazının önüne geçeceği kaygısıyla, dış pervaz için fazlaca tercih edilmemiştir. Müzehhipler dış bölümler için genellikle lâcivert, siyah, koyu yeşil, kahverengi veya vişneçürüğü gibi renklerden oluşan zemin üzerine, ezilmiş altınla halkârî tarzını uygulamışlardır. Hilyelerde kullanılan renkler sâde ve uyumludur; canlı ve parlak renklerden özellikle kaçınılmıştır. Yazı ile tezhiplenecek alanları birbirinden ayırmak için yapılan, genellikle 2-4 cm kalınlığındaki cetveller (bordürler) mutlaka altınla yapılmış ve her iki tarafına ince çizgiler çekilerek "tahrir"lenmiştir.

Hilye tezhibinde kullanılan motifler, dönemlerine göre hatâyî, rûmî, bulut motifleri, natüralist tarzda renklendirilmiş çiçek ve barok ve rokoko üslubunda yapılmış motiflerdir. Özellikle XIX. yüzyılda natüralist çiçek ve buketler Barok ve Rokoko unsurlarla bir arada kullanılmıştır. XVII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıllarda klasik tezhibin yerine Barok ve Rokoko tarzı almıştır. Bu tarzda yapılmış hilyelerin göbek ve koltuk bölümleri genellikle altın zemin üzerine natüralist çiçek ve rokoko unsurlarla tezhiplenmiş, altın zemin üzerine ucu kütleştirilmiş iğneye benzer bir âletle bastırılarak parlak noktalar yapılmıştır. İç ve dış pervazlar ise, çoğunlukla koyu renk zemin üzerine, altın kullanılarak çiçek, kurdela, fiyonk, şimşeğe benzer kırık çizgiler ve iri yapraklardan oluşan kompozisyonlarla bezenmiştir. Hilye tezhiplerinde en çok tercih edilen çiçek, güldür. Gül, Hz. Peygamber'in simgesidir. Hz. Peygamberin teri gül kokar.

XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıllarda hilye tezhiplerinde Mekke (Mekke-i Mükerreme) ve Medine (Medîne-i münevvere ve Ravza-i Mutahbara) minyatürlerinin de yer aldığı görülmektedir. Mekke ve Medine minyatürleri, genellikle hilyenin dış pervaz üst kenarı üzerine bazen de besmelenin yazıldığı baş makamın her iki tarafına veya "oklu besmele " nin oku üzerindeki boşluğa, kimi zaman da hilyenin koltuklarına yapılmıştır.

Hilyelerde çoğu zaman satır aralarına ve yazılardan kalan boşluğa altınla "beyn-es sûtür " yapılmıştır. Ayrıca metinde cümle bitimlerine altın ve renkle yapılan "durak" adı verilen noktalar , özellikle XIX.yüzyılda son derece renkli, çekici ve çeşitlidir. 1940'lardan itibaren hilyeler klasik tarzda tezhiplenmeye başlanmıştır. Bu konuda ilk akla gelen isimler Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt'dur.

Günümüzde ise hilyeler klasik tarzda tezhiplendiği gibi ,aynı zamanda modern anlamda da farklı desen tasarımları uygulamaktadır.

6. Malzeme ve Teknikler

Hilyeler çoğunlukla kağıt üzerine yazılır ve tezyin edilir. Çünkü her zaman için kolay çalışılabilecek bir malzemedir. Bu yüzden her zaman tercih edilmiştir. Bundan başka malzemelere de hilye yazılmıştır. Hatta porselen üzerine bile tatbik edilmiş hilye vardır. Hafız Osman'ın yazdığı hilyelerden bazıları ahşap üzerine yapıştırılmıştır., bu yüzden yazılar kurtlar tarafından delik-deşik edilmiştir.

Hilyelerin yazıları aherlenmiş kağıtlar üzerine yazılır. Kağıtlar aherlenmeden önce beyazlığının giderilmesi için boyanır. Hattatlar gözü yorduğu için çiğ beyaz zemin üzerine yazmazlar . Kağıtlar daha çok açık renklere boyanır.

Yazılar ise, is mürekkebi ile yazılır. İs mürekkebinin hazırlanması oldukça zor bir iştir. Fakat bu yolla yapılmış mürekkepler aradan çok zaman geçmesine rağmen renklerinden bir şey kaybetmezler.

Yazılar yazıldıktan sonra murakka üzerine yapıştırılır. Murakka üst-üste yapıştırılmış kağıtlardan meydana gelir. Murakka üzerine yapıştırılmış bir yazı ileride yenilenmek üzere (etrafı) bulunduğu murakkadan kolayca çıkarılabilir.

Yazıların etrafına yapılan tezhib ve süslemeye gelince, bunların deseni önce müzehhib tarafından eskiz kağıdına çizilir. Bu desen daha sonra murakkaya yapıştırılmış olan yazıların etrafına aktarılır. Daha sonra altın ve diğer boylarla renklendirilir. Kullanılan boylara gelince kullanılan renkler eskiden toprak boya ile yapıldı. Ancak günümüzde kimyevi boyalar kullanılmaktadır.

Kullanılan altın ise, değişik renklerde bulunur. Varak altın yapıştırma olarak kullanıldığı gibi, ezilerek de kullanılır. Altın ezme ameliyesi oldukça dikkat gerektiren bir ameliyedir. Eskiden altın deri ve bağırsakların arasında ağır bir çekikle, günlerce dövölerek elde edilirdi. Günümüzde makinelerde elde edilmektedir.

Tezhipte kullanılan fırçalar samur kılından yapılmış fırçalardır. Fırçaların kalınlıkları değişiktir. İncelik gerektiren yerlerde ince fırça geniş zeminlerde ise, kalın fırça kullanılır.

Bundan başka süröl en altınları parlatmak için mühre kullanılır. Mührelerin en iyileri akik taşından yapılır. Camdan yapılmış mühreler de vardır.

SONUÇ

Hilyeler taşıdığı manevi değerlerin yanı sıra form olarak da çok farklı fikirler üretebileceğiniz bir kalıba sahiptir. O yüzden ki ister hat ister tezhip sanatçıları için bir hilyeyi süslemek ya da yazıyla oluşturmak her zaman keyif ve mutluluk kaynağı olmuştur.

Tezhipte desen tasarımında son durak olarak hilye formu gösterilir. Hilye tasarımı sırasında ufkunuz öylesine açık ki desen anlamında fazlasıyla üretken ve yaratıcı olabilirsiniz. Bunun yanında iç ve dış desende klasik anlamda da çok güzel çalışmalar açığa çıkarabilirsiniz.

Bu araştırma esnasında bilgim dışında birçok konuyla karşılaştım, çok farklı terimlere açıklık getirme imkanı buldum. Form benzerliği dolayısıyla klasik hilye formunda gördüğüm her levhayı hilye sanırdım; ancak hilye formunda yazılan duaları çeşitli ayetleri tamamıyla hilye'den uzak bir levha olarak tanımlaya bileceğimden dolayı memnunum. Artık sadece Peygamber efendimizin değil dört halife'nin de hilyelerinin olduğunu biliyorum.

Elimden geldiği kadar bilgi ve fotoğrafı bu araştırmam sırasında toplamaya ve kullanmaya çalıştım. Tabii ki daha iyilerini yapmak için bunun bir basamak olması en büyük temennim.

Geleneksel sanatlarımızda çok önemli bir yere sahip olan hilyeleri korumak, onları layık olduğu yerlere asmak önce manevi

görevimizdir. Çünkü bunlar bizim kültürümüzdür ve bu görev hepimize aittir.

Tasarlamış olduğum hilye-i şerif kompozisyonun da elimden geldiğince deseni, hilyenin maneviyatını yansıtacak değer ve unsurları sunacak şekilde çizmeye çalıştım. Amacım dış form olarak daha önce hilye tasarımında rastlamadığımız bir görüntü yakalamaktı. İç desende ise klasiğin yanı sıra deseni zenginleştirecek, farklı kılacak serbest formda düşünülmüş çizimler oluşturmaktı. Desen içerisinde bereketi temsilen meyve ve yemiş tabakları, Hz. Muhammed'in terinin kokusunu yansıttığını düşündüğümüz çiçek taramaları, bir perdenin arkasından size huzur içinde yansıyan, Medîne-î Münevvere ve Mekke-i Mükerreme tasvirleri yer almaktadır. Belli yerlerde kullanmış olduğum minik değerli taşların çizimlerinde, umarım hilye-i Şerîfin bizim içimizde ki manevi değerine değer katmıştır. Dış halkâr deseninde, klasik desenin yanısıra gözümüze hoş geleceğini düşündüğüm minik çiçek taramalarına yer verdim.

Hilye-i Şerîfi süslemek bir müzehhip için her zaman gurur ve mutluluk kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra desen anlamında da ufkunuzun oldukça açık üretken olabileceği bir form içermektedir.

Bende tasarlamış olduğum bu Hilye-İ Şerîf deseninde klasiğin yanı sıra farklı bir bakış açısını da sunmaya çalıştım.

RESİMLER

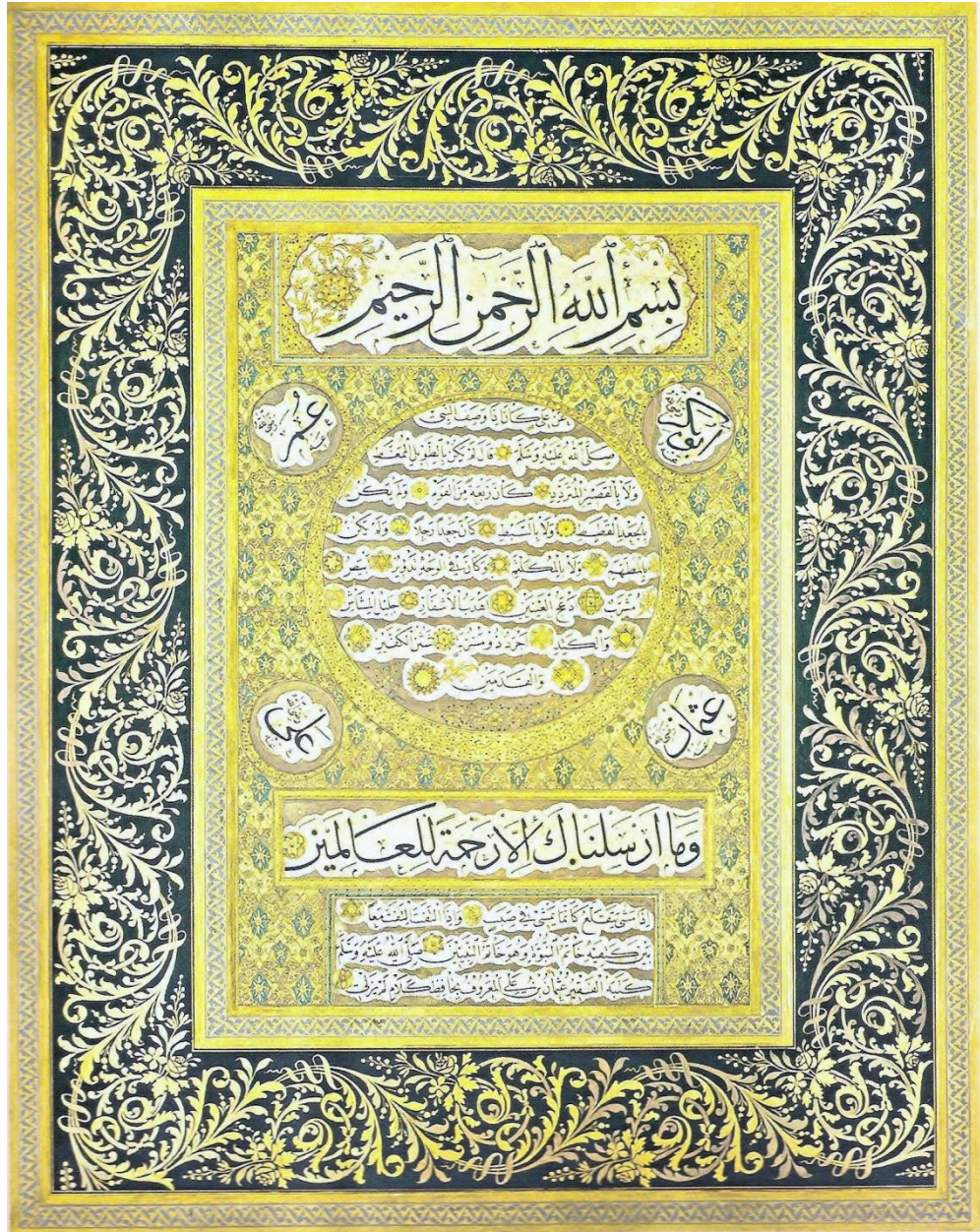
Resim 1.

Hafız Osman 'ın (1052 / 1642 - 1110 / 1698)

Muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1092 / 1681'de yazdığı

Hilye-i Şerîfe

Tezhip : Muhsin Demironat

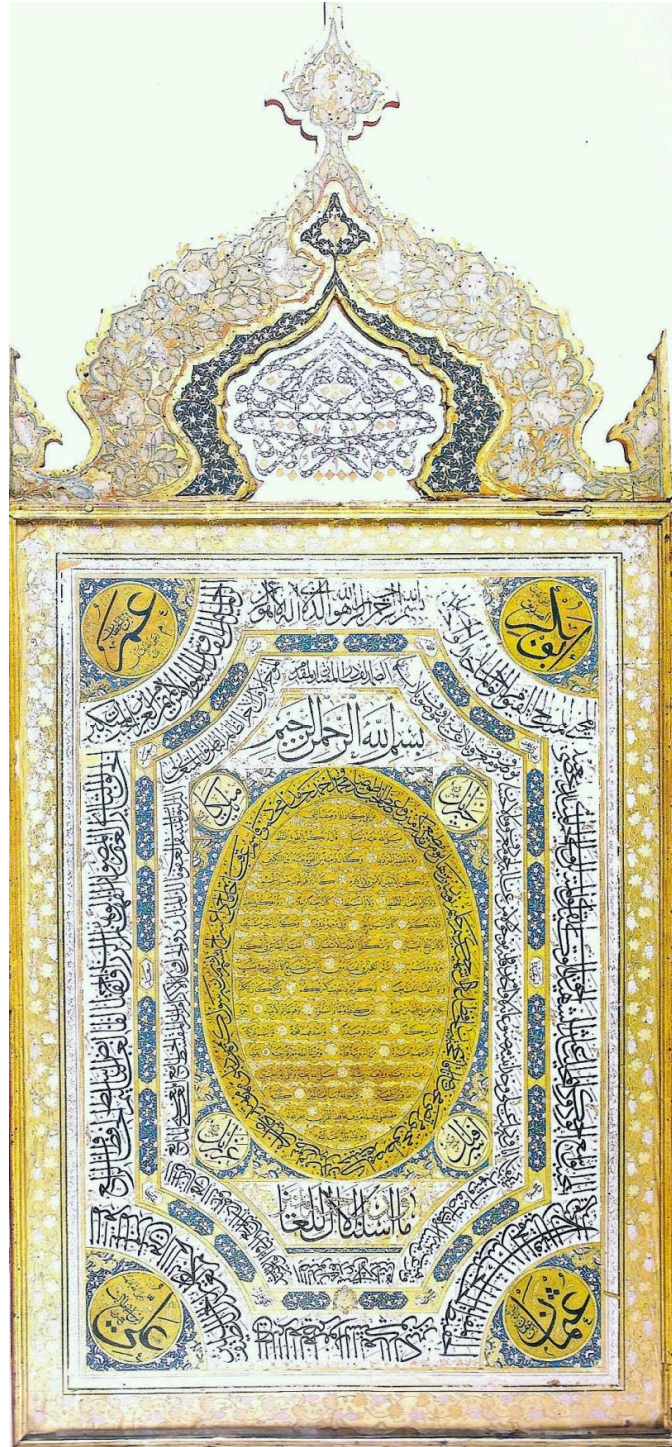
Resim 2.

Hâfız Osman'ın (1052/1642- 1110/1698) muhakkak,sülûs ve nesih hatlarıyla yazdığı Hilte-i Şerife

Resim 3.

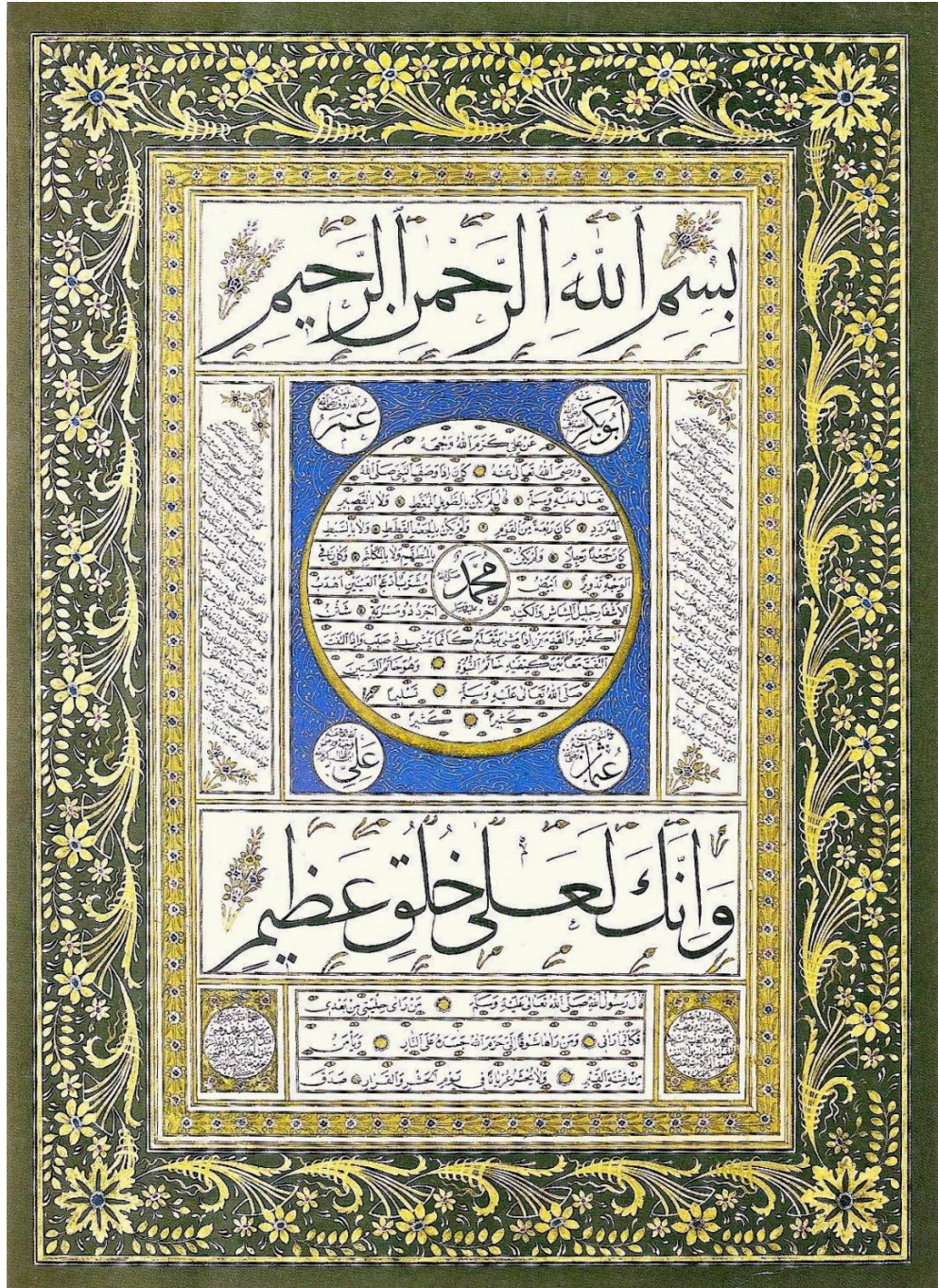
Kûfî, muhakkak, sülûs ve nesih hatlarıyla XVIII. yüzyılda yazılmış Hilye-i Şerîfe.

Resim 4.

Mustafa Rakım'ın (1171 / 1758 - 1241 / 1826)

Muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1205 / 1791'de yazdığı Hilal-i Şerîfe.

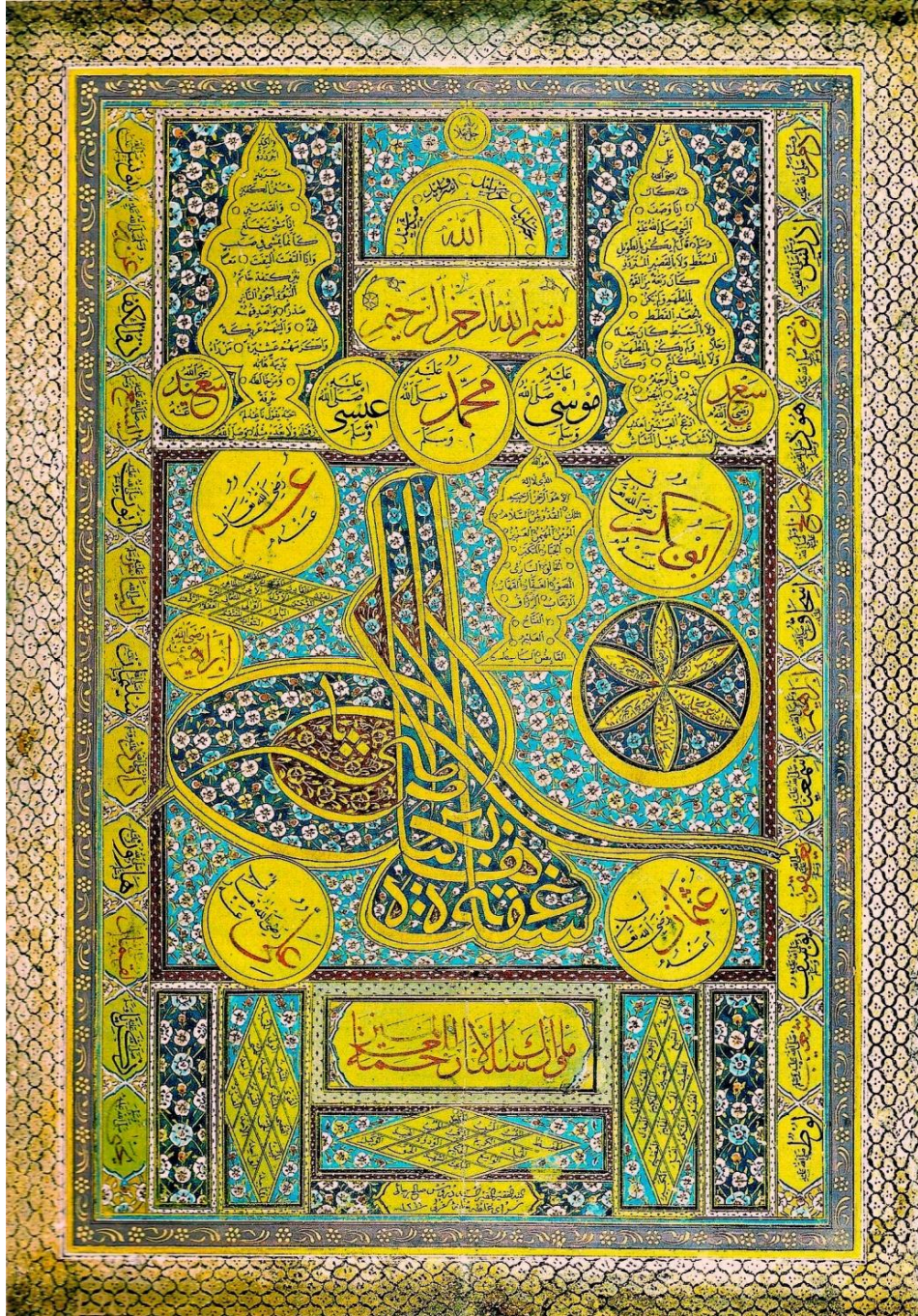

Resim 6.

Osman Şevki Efendi'nin (XIII. yüzyıl)

Muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1210 / 1795'de yazdığı Hilye-î

Şerîfe

Resim 7.

Seyyid Derviş Sâlih Recâi Efendi 'nin

(XVIII. yüzyıl) Sülüs,nesih hatlarını ve tuğra formunu kullanarak

1211/1796 'da yazdığı Hilye-î Şerife

Resim 8.

Abdurrahman Hilmi Efendi'nin (ö. 1220/1805) sülüs ve nesih hatlarıyla, 1212/1797'de yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 9.

Ali Kemâli Efendi'nin (XVIII. yüzyıl) muhakkak,sülüs ve nesih hatlarıyla 1213 /1798'de yazdığı Hilal-i Şerîfe.

Resim 10

Abdülkâdir Efendi'nin (ö.12121 /1806) muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla tahtaya yapıştırılmış kağıt üzerine yazdığı Ravza-î Mutahhara tasvirli Hilye-i şerîfe

Resim 11.

Abdülkâdir Şükrî Efendi 'nin (ö. 1221/ 1806)

muḥakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerife

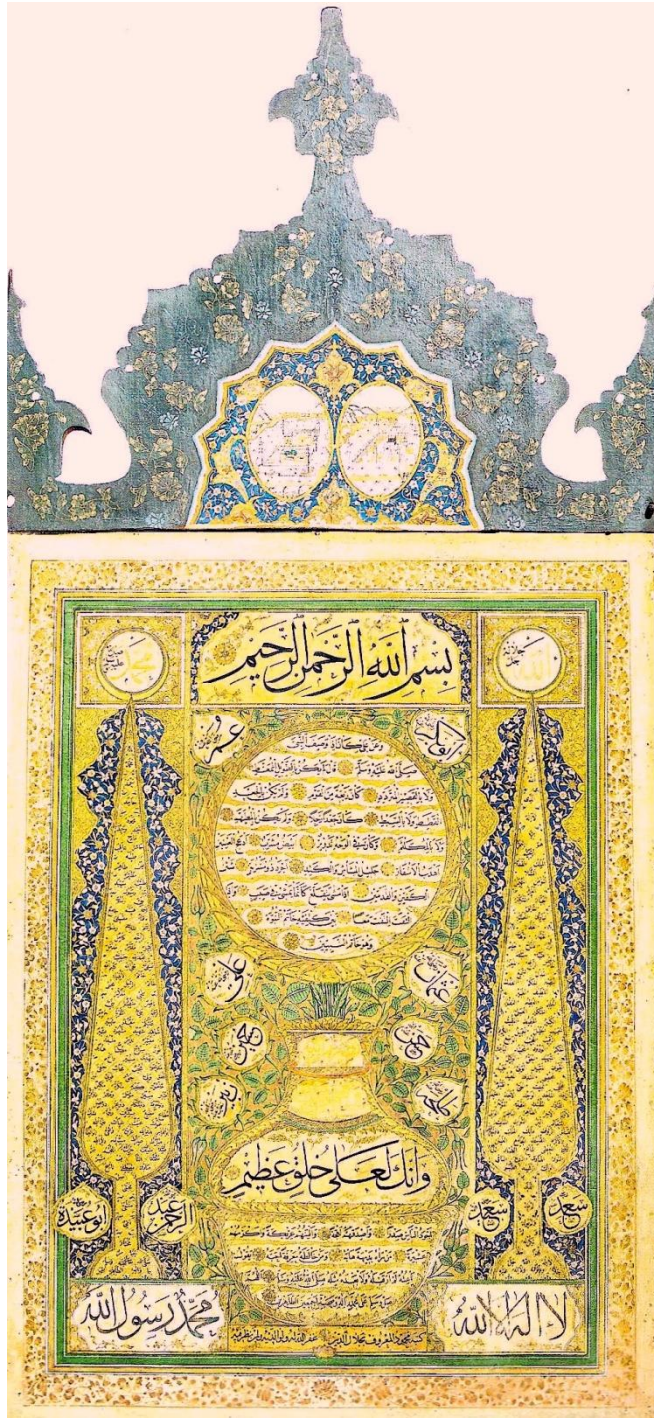
Resim 12.

Mahmûd Celâleddîn'nin (ö 1245 / 1829) sülûs ve nesih hatlarıyla 1207 / 1792'de yazdığı Hilfe-i Şerîfe.

Resim 13.

Mahmûd Celâleddîn'nin (ö. 1245 / 1829) Sülûs ve nesih hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerîfe.

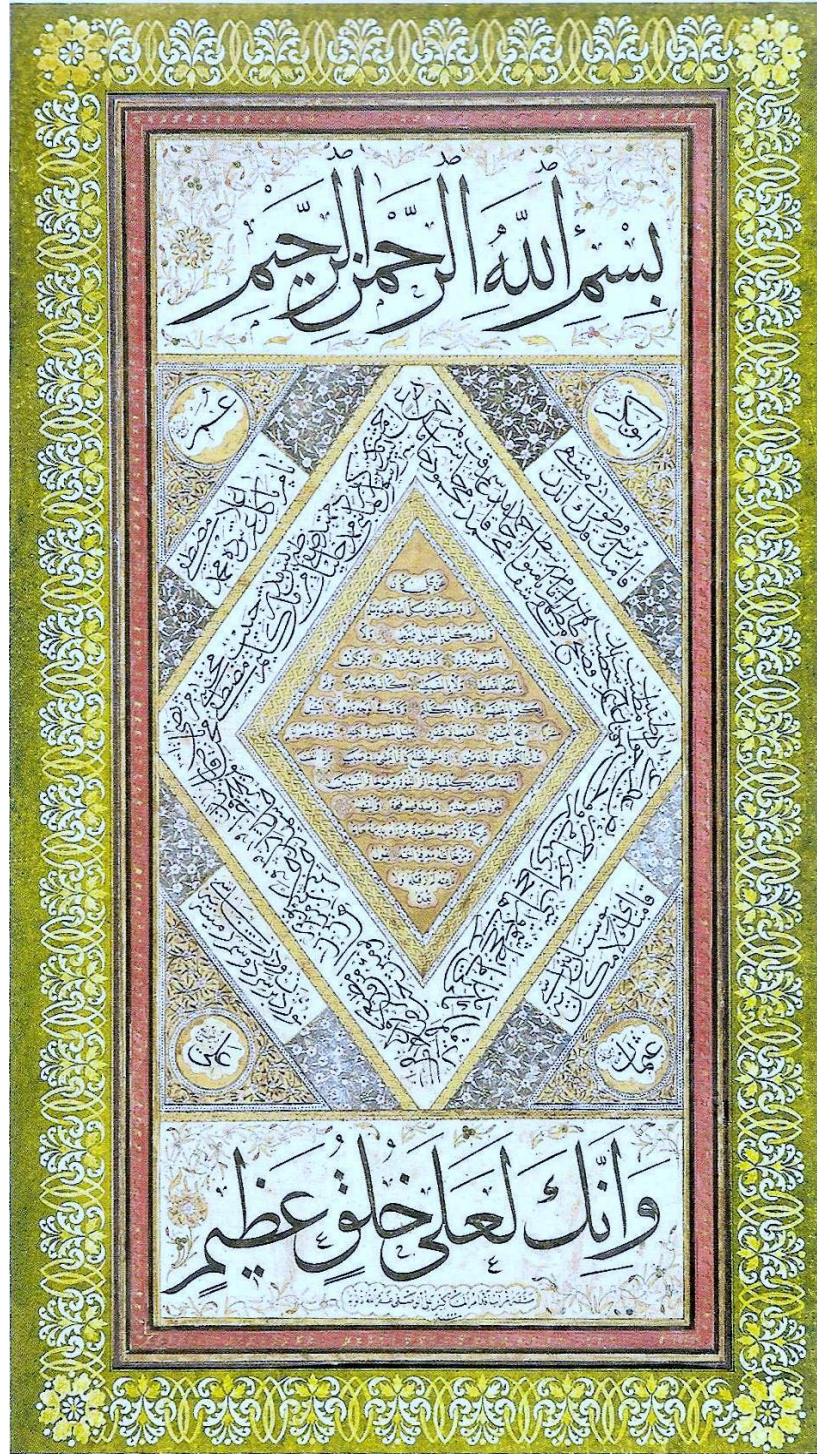
Resim 14.

Mahmûd Celâleddîn'nin (ö 1245/1829) muhakkak, sülûs ve nesih hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 15.

Vehbi Efendi'nin (XIX. yüzyıl) sülüs, nesih ve gubârî nesih hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerife

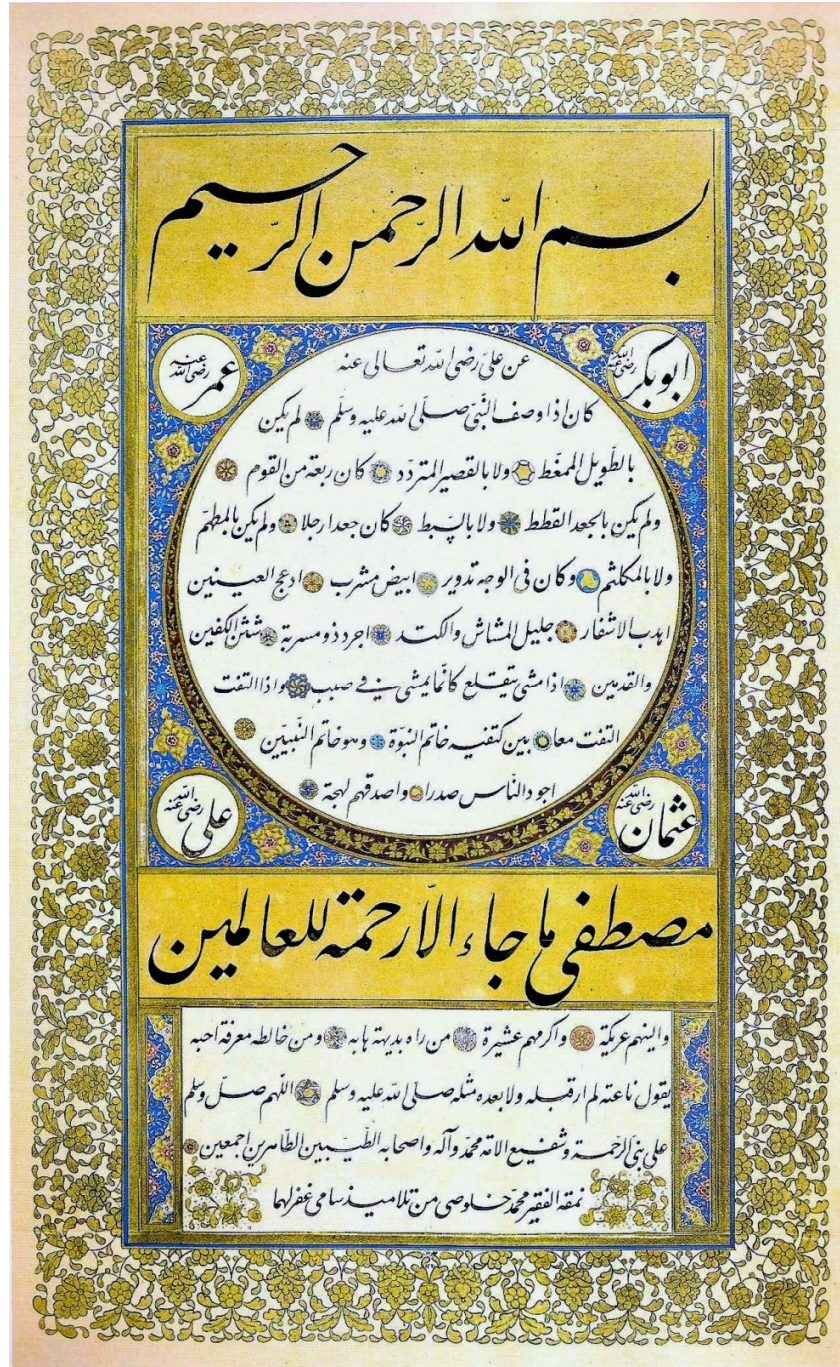
Resim 16.

Ali Vasfi Efendi'nin (ö.1253/1837) muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1233 / 1818'de yazdığı Hilyei Şerîfe

Resim 17.

Kebecizâde Mehmed Vasfî Efendi'nin (ö. 1247/1831) sülüs nesih hatlarıyla ve tuğra formunu kullanarak 1223 / 1808'de tahtaya yaptırılmış kağıt üzerine yazdığı Hilat-i Şerife.

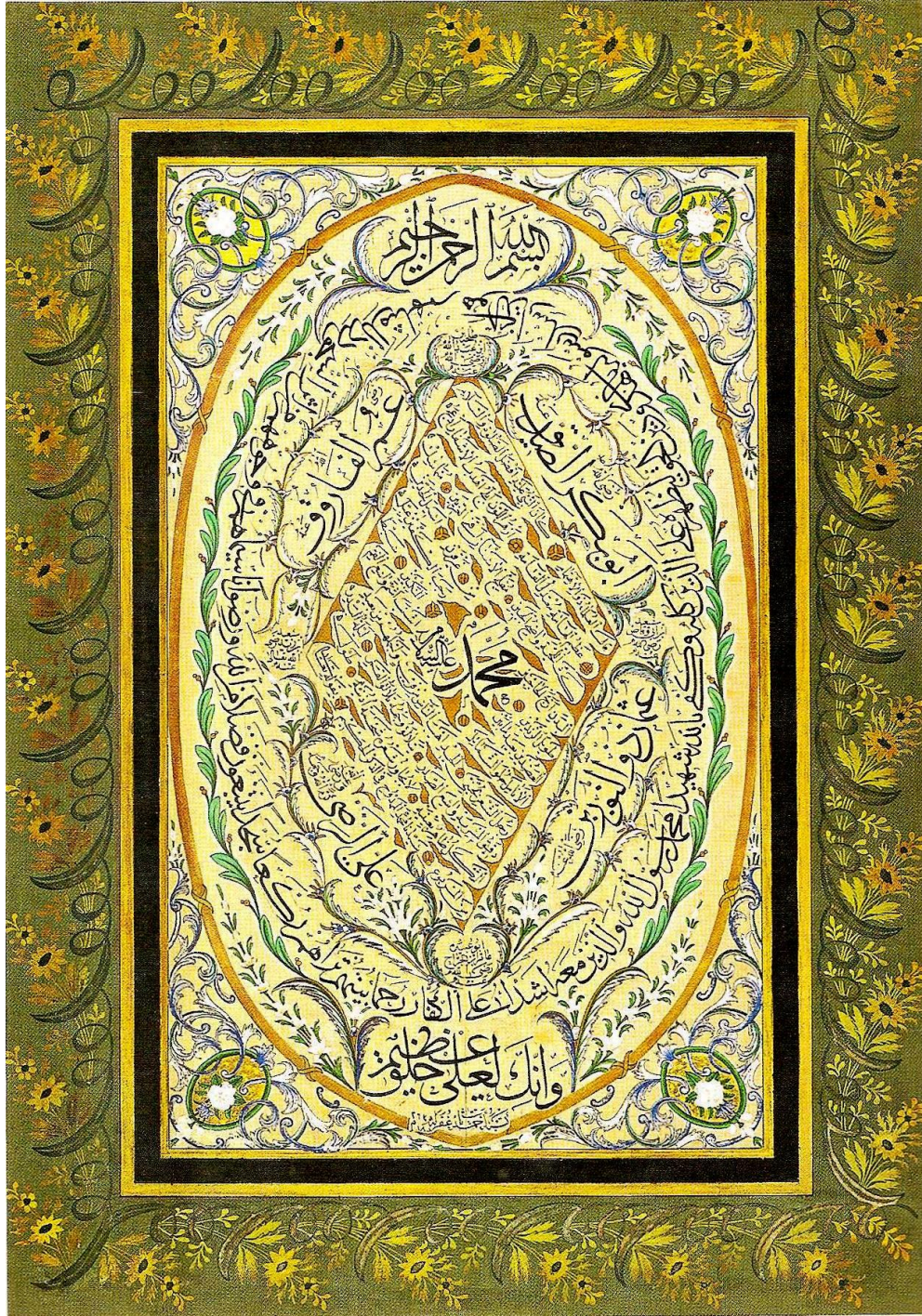

Resim 18.

Hocazâde Mehmed Hulusî (Yazgan) Efendi'nin

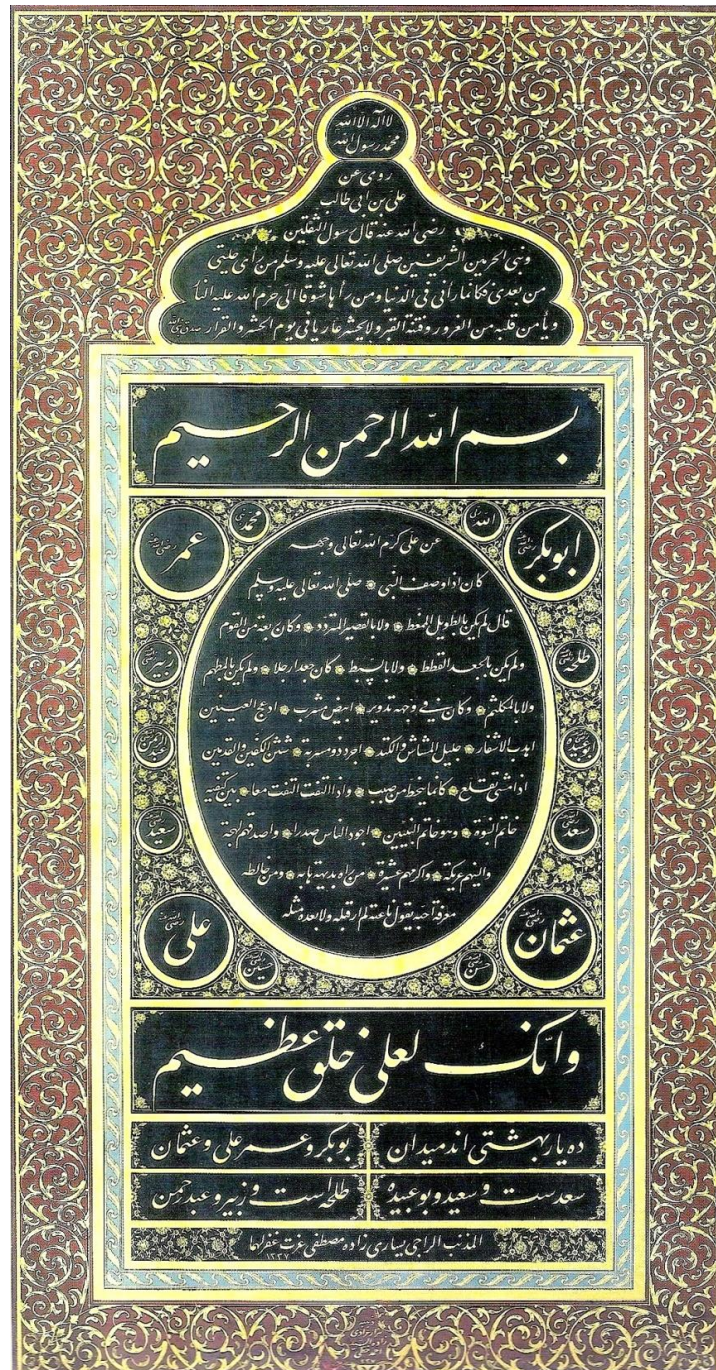
(1286/1869 - 1358 /1940) nestâ'lik hattıyla yazdığı Hilve-i Şerife.

Tezhip : Mihriban Sözen.

Resim 19.

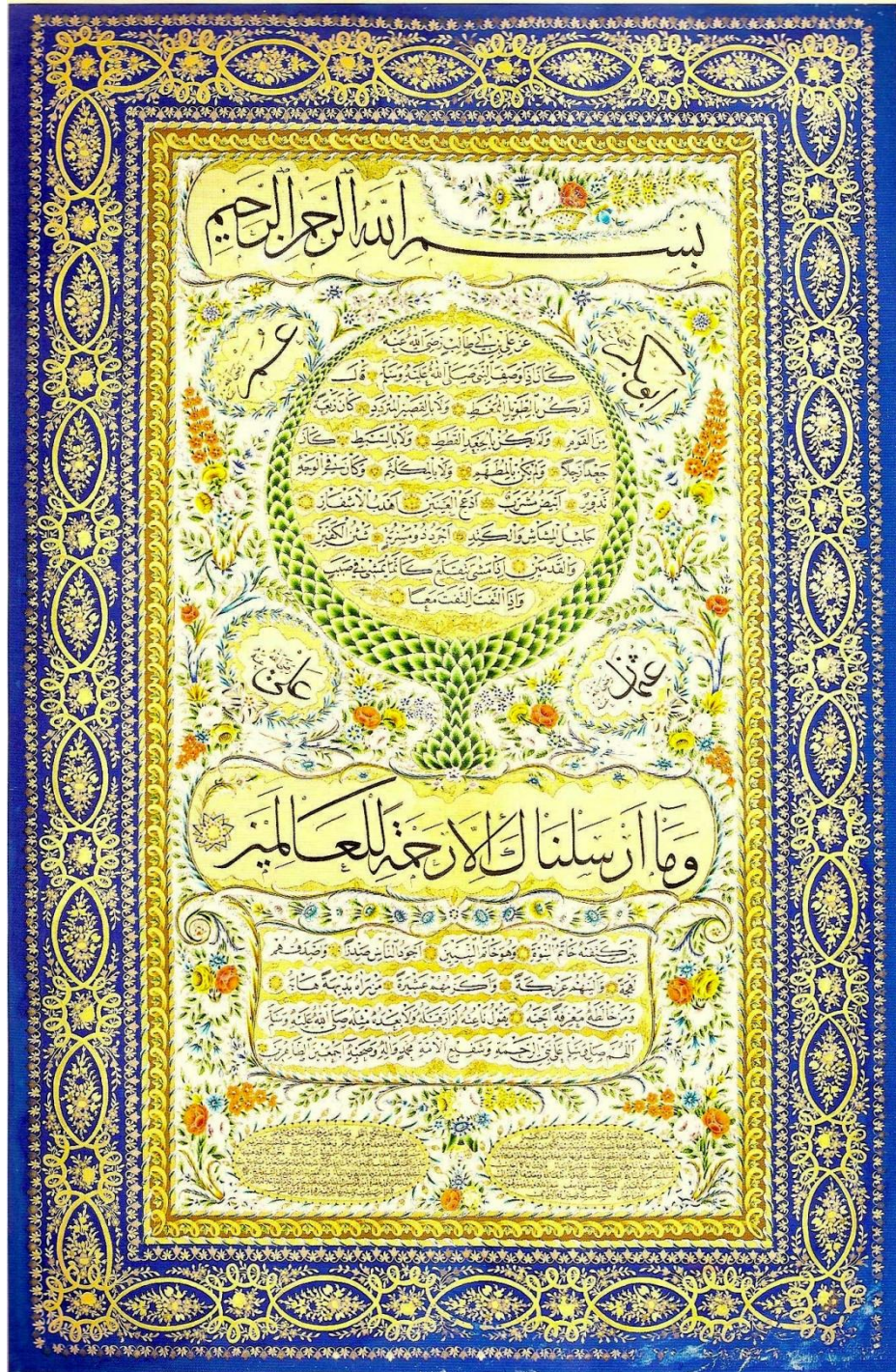
Ahmed Sâbit Efendi'nin (XIX. yüzyıl) sülüs ve nesih hatlarıyla, 1263 / 1846'da yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 20.

Yesârîzâde Kazasker Mustafa Mustafa İzzet

Efendi'nin (ö1265/1849) nesta'lik hattıyla, 1237/1821'de zer-endûd olarak yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 21.

Fatma Mevhibe Hanım'ın (XIX. yüzyıl) Sülüs ve nesih hatlarıyla 1266 / 1850'de icâzet alarak yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 22.

Abdurrahman Hilmi Efendi'nin (XIX. yüzyıl) muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1263 / 1846'da yazdığı Hilye-i Şerife.

Resim 23.

Mehmed Şevki Efendi'nin (1245/1829 - 1304/1887), sülüs ve nesih hatlarıyla 1289 - 1872'de yazdığı Hilye-i Şerîfe.

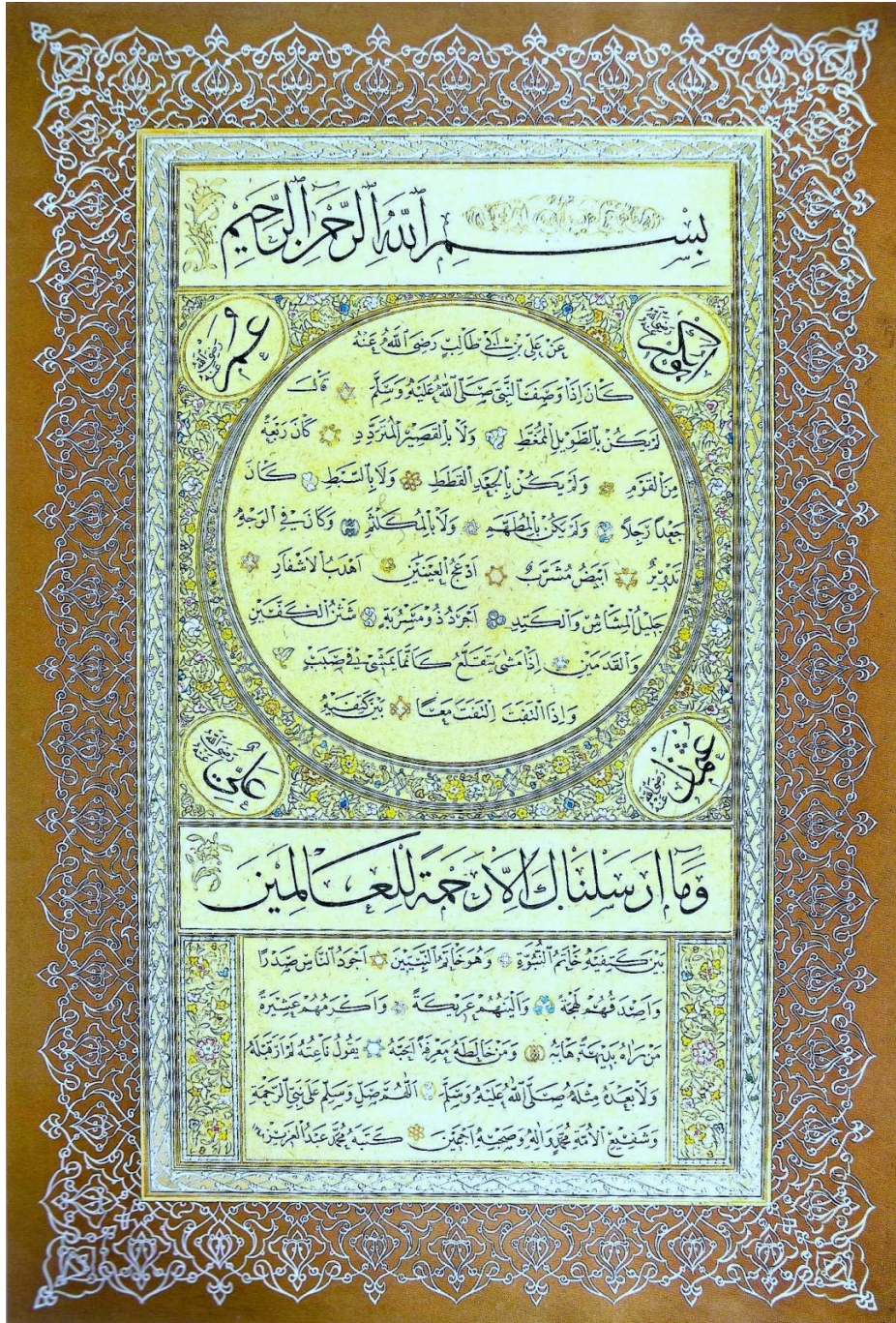
Resim 24.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin (1216 /180 -1293 / 1876) muhakkak, sülüs ve nesih hatlarıyla 1293/1876'de yazdığı Medîne-î Münevvere ve Mekke-i Mükەرreme tasvirli Hilye-i Şerîfe.

Resim 25.

Hasan Rızâ Efendi'nin (1265 / 1849 - 1338 / 1920), sülüs ve nesih hatlarıyla 1279 / 1879'de yazdığı Hilat-i Şerife.

Resim 26.

Mehmed Aziz Rifâî Efendi'nin (1289/1872 - 1353/1934), sülüs ve nesih hatlarıyla 1348/ 1929'da yazdığı Hilfe-i Şerîfe.

Resim 27.

Mâcid Ayrâl'ın (1309/1891 - 1380/1961) sülûs ve nesih hatlarıyla 1365/1945'de yazdığı, Mekke-i Mükerrreme tasvirli Hilye-i Şerîfe.

Resim 28.

Mâcid Ayral'ın (1308/1891- 1380/1961) sülüs ve nesih

hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Tezhip: Rikkat Kunt, (1321/1903 - 1407/1986).

Resim 29.

Ahmed Kâmil Akdik'in (12787/1861- 1360/ 1941) sülüs ve nesih hatlarıyla 135571936'da yazdığı Hilye-i Şerîfe. Tezhip: Rikkat Kunt (1321/1903 - 1407/ 1986).

Resim 30.

Hâmid Aytaç'ın (1309/1891-1402 /1982) muhakkak, sülüs ve

nesih hatlarıyla, 1388 / 1968 'de yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Tezhip: Rikkat Kunt. (1321/1903 -1407/1986).

Resim 31.

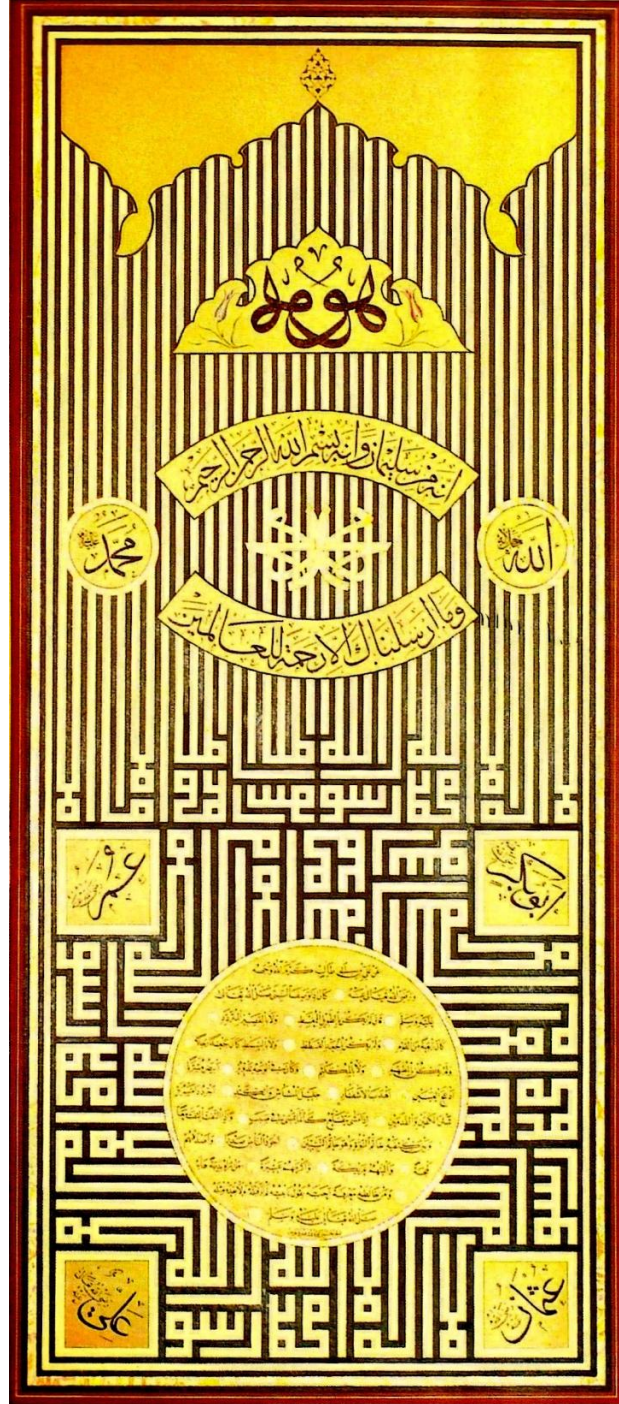
Hâmid Aytaç'ın (1309/1891 - 1402/1982) sülüs ve nesih hatlarıyla yazdığı Mekke-i Mükەرreme tasvirli Hilye-i Şerîfe. Tezhip : Hasan Türkmen, (d. 1974).

Resim 32.

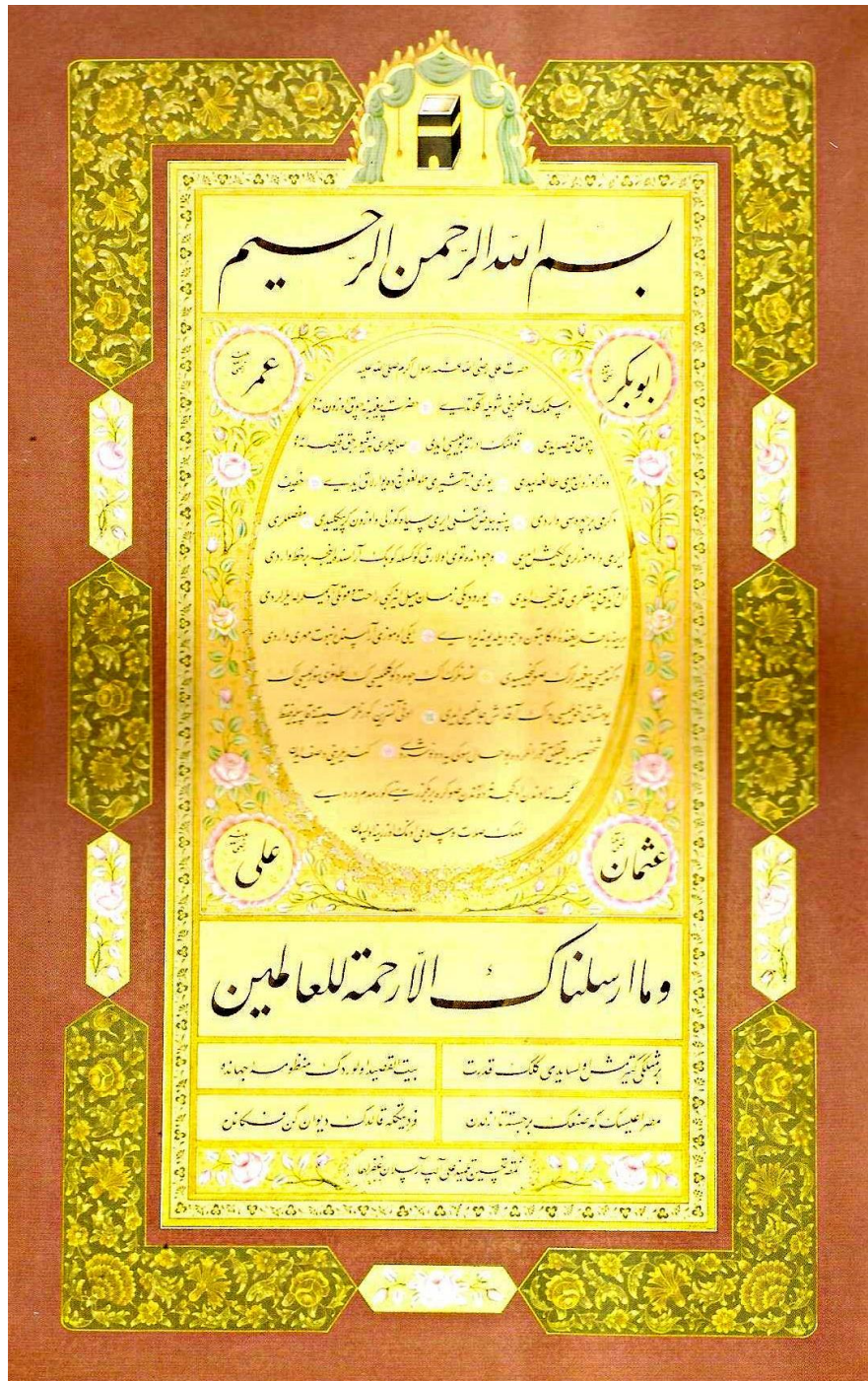
Hüseyin Gündüz'ün (d.1961) sülüs ve nesih

hatlarıyla 1418/1997'de yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 33.

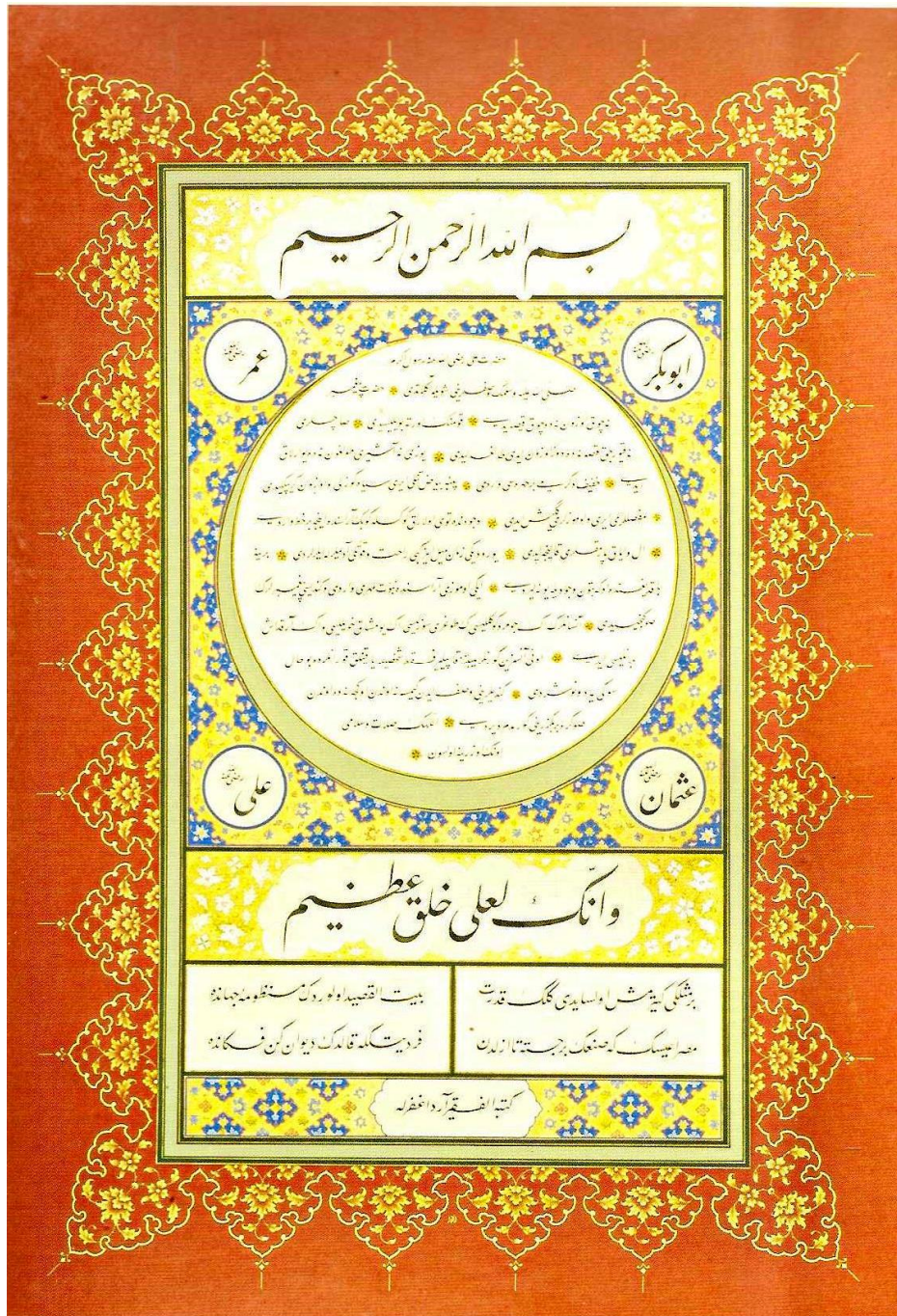
Hüseyin Gündüz'ün (d. 1961) kûfî, sülüs ve nesih hatlarıyla yazdığı Hilye-i Şerîfe.

Resim 34.

Tahsin Kurt'un (d. 1965), nesta'lîk hattıyla, 1426/ 2005'de yazdığı Kâbe-i Muazzama Tasvirli Hilye-i Şerîfe.

Tezhip: Faruk Taşkale (d. 1961).

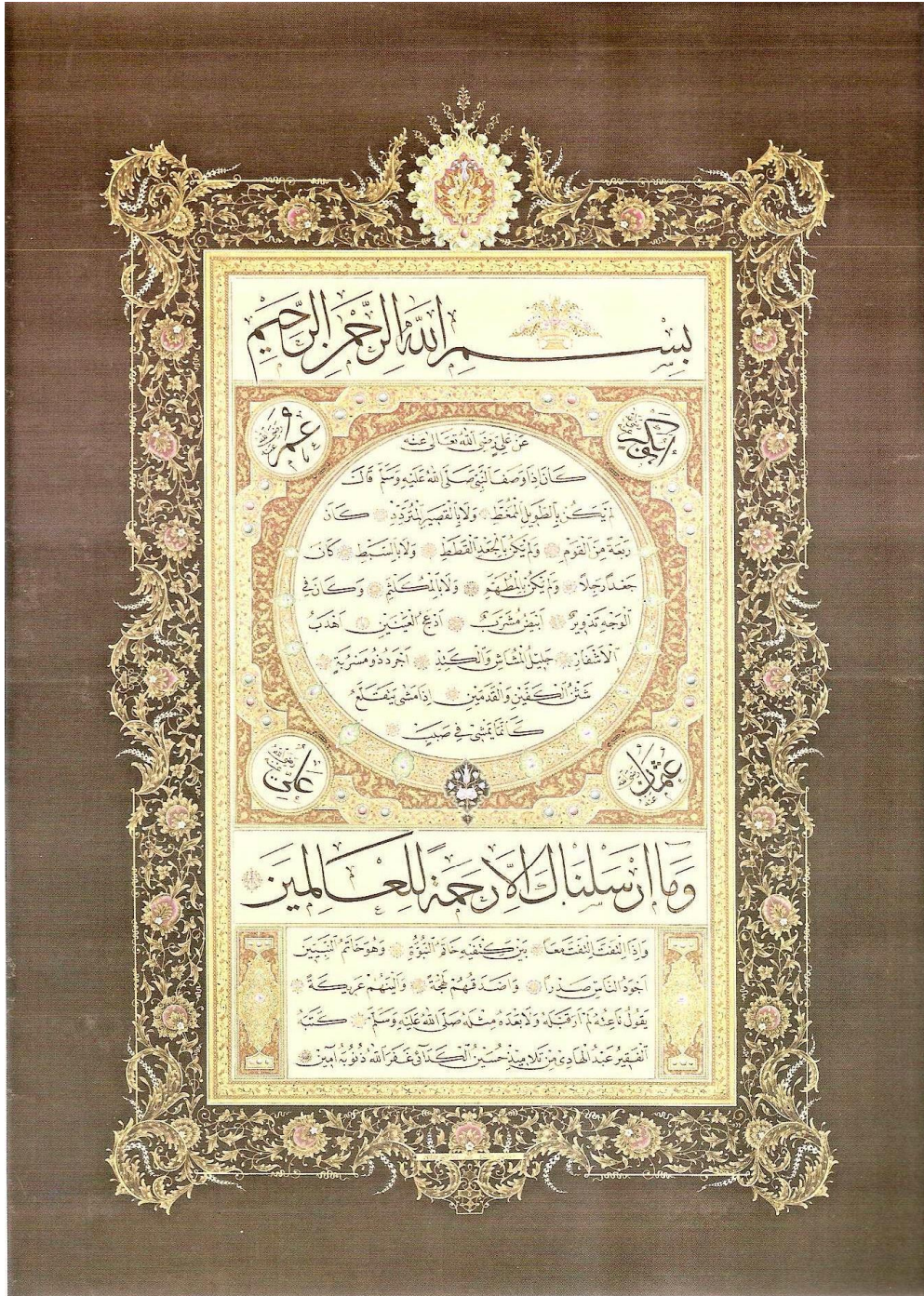

Resim 35.

Arda Çakmak'ın (d. 1977) nesta'lik hattıyla 2005'de yazdığı

Hilye-i Şerîfe.

Tezhip : Arda Çakmak.

Resim 36.

Erol Dönmez'in yazdığı hilye-i Şerife.,

Tezhip : Nilüfer Kurfeyz - Selim Sağlam.

Resim 37.

Hüseyin Kutlu'nun yazdığı Hilye-i Şerife.

Tezhip : Nilüfer Kurfeyz - Selim Sağlam.

Resim 38.

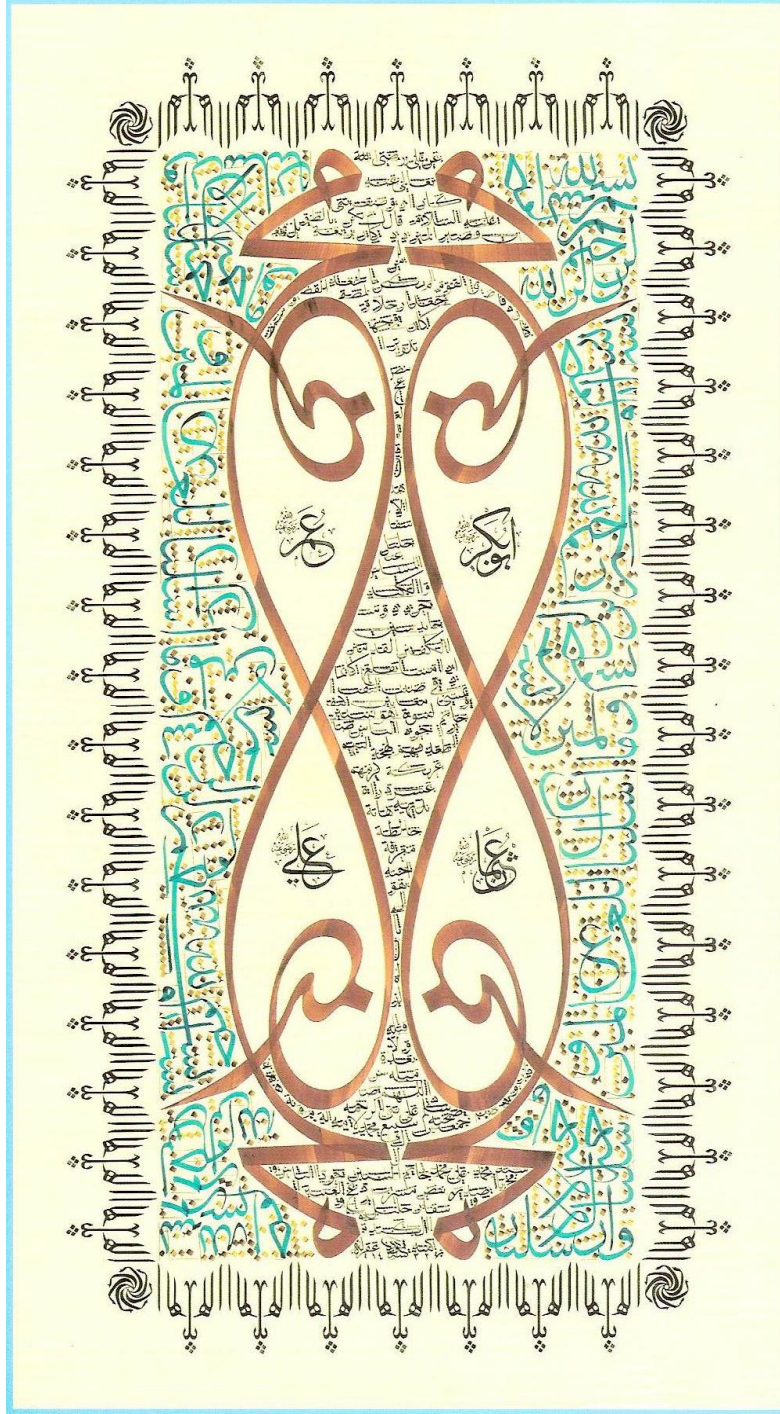
Turan Sevgili'nin modern tarzda tasarlamış olduğu Hilye_i Şerîfe

Resim 39.

Turan Sevgili'nin yazdığı Hilve-i Şerîfe.

Tezhip : Aysun Mert.

Resim 40.

Levent Karaduman'nın modern tarzda tasarlamış olduğu

Hilye -i Şerîfe.

KAYNAKLAR

1. Ahmet Cevdet Paşa, **"Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa"**
sadeleştiren Ali Arslan, C., Aslan Yay., İst. 1981, s. 455-456
2. Ağırakça Ahmed, **"Hz. Ömer"**, Beyan Yayınları : 39. İstanbul, 1984,
s.128.
3. Akıncı A. Cemil, **"Hz. Ebubekir"**, Üçdal Yayınları, No:7, İstanbul
1966 , s.9.
4. Derman Uğur, "Hilye-i Saadet", **İlgi Dergisi**, Yıl 13, s. 28
İstanbul ,1979, s. 32-39
5. Ergüneş Mehmet, **"Hilye-i Şerif"** Bergama
6. **Meydan Larousse**, Hilye Maddesi , C.5, Meydan Yayınevi, İstanbul,
1981.
7. Ozsayiner Z. Cihan, "Hilye-i Şerifler", **Antika Dergisi** s.7, Ekim 1985,
s.29-31
8. **THY Magazin Dergisi**, " Hilyeler ilgi topladı ", Yıl 4, s.46, Şubat 1987,
s.38-39

9. Türe Nazmi, "**Hilye-i Şerife ve Şemai-i Muhammediye**", Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1948
10. Yardım Ali, "Hilte-i Saadet", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl 13, s.4, İstanbul 1978, s.12-25.
11. Yağmurlu Mustafa, "**Hiz. Ali**", Beyan Yayınları: 43, İstanbul 1984, s.16
12. **Yeni Türk Ansiklopedisi**. Hilye maddesi, C.4, Ötüken Neşriyat, İstanbul,1985.
13. Uğur Derman, "**Türk Hat Sanatının Şaheserleri**", Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 199, s.42.
14. Uğur Derman, "**Sabancı Koleksiyonu**", Akbank Kültür ve sanat Yayınları, İstanbul 1995, s.114-115
15. Faruk Taşkale "Tezhip Sanatı", **SKY LIFE**; Aralık 1997.
16. Şevket Rado, "**Türk Hattatları**", Yayınları Matbaacılık, İstanbul.
17. Faruk Taşkale, Hüseyin Gündüz, "**Hilye-i Şerife**", Antik A.Ş Kültür yayınları.

özgeçmiş

13-06-1975 İstanbul doğumlu . 1994 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünü kazandı, 1998 senesinde de mezun oldu. Şimdi yine aynı bölümde yüksek lisans öğrencisi ve bitirme tezini hazırlamakta. 1998 Senesinde mezun olduktan sonra kendine ait atölyesinde çizimlerine devam etti. Aynı zamanda farklı kurumlarda öğretmenlik yaptı. Halen İsmek'te öğretmenlik mesleğini sürdürmekte. Bir çok sergide eserleri yer aldı.

